

ПЛАТОН

БЕНКЕТ

(Із давньогрецької переклала Уляна Головач)*

(172) Гадаю, я достатньо обізнаний з тим, що ви цікаві були б довідатись від мене. Нещодавно, коли я прямував зі своєї Фалерської оселі до міста, впізнав мене, ідучи слідом, один мій знайомий і ще здалеку гукнув:

– Егей, Аполлодоре, Фалерцю, а підожди-но!

Я зупинився, почекав.

– Давно вже шукаю тебе, Аполлодоре. Хочу розпитати про той бенкет в Агатона, де були Сократ, Алківіад та й інші, – які ж то промови виголошувалися там на честь Ероса. (b) Один чоловік, якому довелося слухати Фенікса, сина Філіппа, вже розповідав мені, говорив, що й ти про це знаєш. Сам він нічого до ладу не оповів, то може, ти? Зрештою, це твій обов'язок – переповідати іншим те, що говорив твій приятель. Але передусім скажи нам, чи ти сам був на цьому бенкеті?

У відповідь я сказав йому:

(c) – Мабуть, ти й справді нічого не зрозумів зі слів того оповідача, якщо уявляєш собі, що той бенкет, про який питаєш, відбувся так недавно, що й я міг там бути.

– Так я, власне, й думав, – зізнався він.

– Ну що ти, Главконе? Хіба тобі не відомо, що Агатон уже багато років не показується в Атенах? А щодо Сократа, то з ним я приятелюю так, що й дня нема, аби я не придивлявся до того, що він робить, і не прислухався до кожного його слова, вже зо три роки. (173) До того часу, де тільки не носила мене доля, і я уявляв собі, що роблю щось потрібне, а насправді був нікчемний, як кожен із вас – як от ти тепер, якщо думаєш, що краще займатися будь-чим, аби не філософією.

– Та годі жартувати, краще скажи, коли відбувся той бенкет?

– Ще коли ми були дітьми, як Агатон отримав нагороду за свою першу трагедію – наступного дня він разом із хоревами складав

---

* Переклад здійснено за виданням: Plato Symposium / ed. By Kenneth Dover. – Cambridge University Press, 1980. При відтворенні перефразованих фрагментів з Гесіода і Гомера використано переклади Бориса Тена.

жертву богам на честь перемоги. Відтоді, здається, аж надто багато часу минуло.

(b) – І хто розповів тобі про цей бенкет? Чи не Сократ?

– Ні, присягаюся Зевсом. Це був той самий чоловік, що й Феніксові розповідав, – Арістодем Кідатенець, малого зросту, завжди ходив босий. Він був на цьому бенкеті як один із близьких приятелів Сократа, – так мені, принаймні, здається. Якось я розпитував про це і в Сократа, і те, що почув від нього, не суперечило тому, що говорив Арістодем.

– То, може, все-таки поділишся тим, що знаєш? – наполягав Главкон. – Тим паче, що дорога до міста – гарна нагода і поговорити, і послухати.

На тому й погодились – йдучи до міста, розмовляли про те, що мовилося на бенкеті в Агатона. **(c)** Тому я чуюся достатньо підготовленим, – про що й зауважив на початку. І якщо ви хочете, щоб я розповів це й вам, не відмовлятимуся. Така вже моя вдача, що я завжди тішуся, коли або сам маю нагоду провадити філософські бесіди, або можу послухати інших, сподіваючись і собі щось скористати. Та коли чую не раз розмови, ті що їх веде з багатими й дуже заклопотаними людьми, відчуваю, як вони мене гнітять. Мені тоді жаль і вас, і ваших друзів, бо гадаєте, що робите щось путнє, а насправді гайнуєте час. **(d)** Однак ви, зі свого боку, вважаєте, мабуть, нещасним мене. Визнаю, може, ваша правда. Але я думаю, що це ви нещасні, не тільки думаю, – переконаний у цьому.

– Ти зовсім не змінився, Аполлодоре. Як завжди звинувачуєш себе та інших. І здається, без жодної на те підстави всіх, окрім Сократа, починаючи, звичайно, із себе, вважаєш за нещасних. З якого це дива прозвали тебе м'якуном, правда, не знаю. Бо на словах ти завжди готовий накинутися на себе та інших – на всіх, хіба лише Сократ – виняток для тебе.

– Як же мені, любий, не втрачати розуму й тямати, якщо я маю таку думку про вас і про самого себе.

(e) – Не варто зараз сперечатися про це Аполлодоре. Зроби нам ласку, – не відволікайся, а вволи, врешті, наше прохання – розкажи, що то були за промови.

– На бенкеті йшлося... Та ні, краще почну від самого початку і спробую розповідати так, як і мені переповів Арістодем. **(174)** Він говорив, що зустрів Сократа, той був гарно вмитий і в сандаліях, – таке з ним рідко буває, – і запитав його, куди ж то він так вирядився.

– На бенкет до Агатона. Вчора я втік від нього, – сказав Сократ, – злякавшись велелюдного торжества на честь перемоги, але пообіцяв

прийти сьогодні. Отож, я й причепурився, не можна-бо до красеня – не красенем. **(b)** А як ти, до речі, ставишся, аби прийти на бенкет, на який тебе не кликали?

Арістодем відповів, що готовий підкоритися волі Сократа.

– У такому разі, – сказав Сократ, – ходімо! Може, й давню поговірку змінимо в той спосіб що *до достойних на бенкет достойники приходять без запрошення*. Бо ж і Гомер колись насмілюся не лише перекрутити цю поговірку, а й висміяв її. **(c)** Зобразивши Агамемнона хоробрим воїном, а Менелая *слабким списоборцем*, він описав, як на бенкет до Агамемнона з нагоди принесення жертви непрошеним гостем прийшов Менелай – недостойний до достойника. Вислухавши, Арістодем зауважив:

– Боюсь, я теж наражаю себе на небезпеку опинитися в подібному становищі, яке описує Гомер, а не як ти говориш, Сократе, коли, будучи пересічним чоловіком, дозволю собі явитися без запрошення на бенкет до мудреця. **(d)** Може, ти, як приведеш мене туди, заступишся за мене. Я ж бо не зізнаюся, що прийшов непрошеним гостем – скажу, що ти мене запросив.

– Разом долаючи шлях, – кивнув Сократ, – порадимось, що маємо сказати. Ходімо ж!

Обмінявшись такими словами, ми вирушили в дорогу. Сократ, заглибившись у думки, всю дорогу плівся позаду, а коли Арістодем зупинявся, щоб почекати його, велів йому йти вперед.

Коли Арістодем опинився перед оселею Агатона, двері якої були відчинені, йому довелось пережити, як сам він переповідав, досить смішну історію. **(e)** Тут же йому назустріч вибіг раб і запросив до покоїв, де всі гості вже вместилися на своїх ложах, готові розпочати частування. Агатон, як тільки побачив його, звернувся з привітанням:

(175) – Дуже гарно, Арістодеме, що ти прийшов, аби прилучитися до нашого бенкету. Якщо ж тебе привело сюди якесь інше діло, то відклади його. Я шукав тебе ще вчора – хотів запросити на цю учту, та не міг знайти. Але чому ти, не привів із собою Сократа?

– Якось так сталося, що озирнувшись назад, я не побачив Сократа, який ішов позаду, – відповів Арістодем. Довелось пояснити, що вони йшли разом, і Сократ запросив його на цей бенкет.

– Добре зробив, що прийшов, Арістодеме, але де ж усе-таки Сократ?

– Зайшов сюди слідом за мною, тому дивуюся, де б то він подівся.

– Глянь-но довкола, хлопче, – звернувся Агатон до раба, – і приведи Сократа. А ти, Арістодеме, приляж біля Ериксимаха.

Тут Агатон велів рабові обмити ноги Арістодемові, щоб він міг зайняти ложе біля святкового столу. Тоді прийшов хтось із рабів і сповістив, що Сократ зайшов задалеко і стоїть тепер на порозі у сусіда. Хоч як той просить його, Сократ нізащо не погоджується зайти.

– Щось таке верзеш – зовсім недоречне. Клич Сократа і не відступай від свого.

– Ні, облиш його, – втрутився Арістодем. **(b)** Такий уже в Сократа звичай – прийде, стане собі десь скраю і стоїть. Скоро він тут буде. А зараз дайте йому спокій.

– Гаразд, хай по-твоєму, – погодився Агатон. Ви ж, хлопці, – звернувся до рабів, – пригощайте нас – усіх, хто тут присутній. Подавайте все, що там нарадилися подавати, бо нікого старшого над вами я ніколи не ставив. **(c)** Вважайте мене теж гостем, що разом з усіма іншими запрошений на бенкет, і догоджайте нам, щоб було за що вас похвалити.

Після такого запрошення всі почали частуватись, а Сократ все не йшов. Агатон раз у раз поривався послати раба по Сократа, але Арістодем зупиняв його. Нарешті за якийсь час Сократ таки явився, – прийшов навіть трошки скоріше, ніж звик це робити зазвичай – десь посередині бенкету. Агатон, що нагодився скраю, запросив його до столу:

– Ходи сюди, Сократе, – мовив він, – приляж біля мене, щоб і я міг втішатися твоєю мудрістю, що зійшла на тебе в передпокої. **(d)** Ти, певна річ, знайшов її і тепер володієш нею, інакше ти б і не зрушив з того місця.

Сократ сів собі та й каже:

– Як би то було добре, Агатоне, щоб ми були сполучені один з одним і щоб мудрість могла переливатися від повнішого з нас до ненаповненого, як та вода в келишках, що перетікає з повного у порожній. Якщо й мудрість має подібну властивість, то я ще більше ціную це місце за столом поруч тебе. **(e)** Адже, перебуваючи пліч-о-пліч із тобою, я перейму чимало гарної мудрости. Бо чого варта моя, – вона мов той сон, а твоя – і сяє, і примножує твої успіхи. Так сталося, коли ти явився позавчора, такий молодий ще, а мудрість твоя сліпуче засяяла на очах у тридцяти тисяч еллінського люду.

– Ох ти, Сократе, старий лукавцю, – сказав Агатон. Ми ще про цю мудрість поговоримо – я і ти, але дещо пізніше. І хай Діоніс нам буде суддею. Але спершу берись-но до їжі.

– Потім, – розповідав він далі, – як Сократ приліг і поїв, та й інші гості підкріпились, кожний сполоснув руки і, за звичаєм, склавши хвалу Богові піснею, всі налили собі вина. Тоді слово взяв Павсаній і сказав приблизно таке:

– Послухайте, достойні мужі. Може б, ми трохи вгамувалися з питтям. Я, правду кажучи, чуюся препогано після вчорашньої пиятики і потребую якогось перечинку. **(b)** Мабуть, не один із вас відчуває щось подібне. Були ж бо вчора тут. Розважте, чи не могли б ми бути поміркованішими у трунках.

Тоді вже втрутивсь Арістофан:

– О так, добре говориш, Павсанію. Мусимо трохи вгамуватися з тією пиятикою. Я теж ще від учора хмільний.

Вислухавши їх, мовив Ериксимах, син Акумена:

– Гарно, – каже, – говорите. Але ще одного з вас хотів би я вислухати. Як чується на силі щодо пиття Агатон?

– Та ніяк, – каже, – я теж не в найкращому стані.

– Для нас це, здається, був би дарунок долі – для мене, для Арістодема і Федра, та й для них ось, **(c)** якби ті, що можуть пити багато, сьогодні відмовилися від трунків. Ми ніколи не чуємось на силі, щоб добре випити. Не беру до уваги Сократа: пити чи не пити – йому байдуже. Хоч як би ми вчинили, він буде задоволений. Гадаю, що жоден із присутніх особливо не прагне випитися вином, то, може, не роздратую вас, дозволивши собі сказати правду про пияцтво. **(d)** Мені відомо з медицини, що пияцтво шкодить здоров'ю, тому я сам, якби моя воля, не продовжував би цієї пиятики, та й іншому не радив би, тим паче, що мені ще після вчорашнього хміль з голови не вивітрився.

– І все ж, – перебив його Федр Мірринусійський, – хоч я, звісно, прислухаюся до тебе, надто коли говориш на лікарські теми, але не цього разу, хай би ще хтось із товариства від себе запропонував щось доречне. **(e)**

Вислухавши побажання, всі зійшлися на тому, щоб не влаштовувати на цьому зібранні великої пиятики, а пити в міру, сиріч у своє задоволення.

– Раз уже, – втрутився Ериксимах, – ми погодилися пити, скільки кому заманеться, без примусу, то я маю ще одну раду: нехай флейтистка, яка щойно увійшла, покине нас, – може пограти сама собі, або, якщо хоче, то жінкам у внутрішніх покоях, а ми разом проведемо час у розмовах. А про що бесідувати, якщо ваша згода, підкажу сам.

Всі висловилися за те, щоб надати йому слово.

(177) Ериксимах сказав:

– Почну словами Евріпідової Меланіппи. Не моя це думка, а Федра, – те, що маю намір повісти вам. Це ж бо Федр завжди ремствує і говорить мені: «Хіба не дивно, Ериксимаху, що на честь усяких там

богів поети понаписували гимни й пеани, а на хвалу не сотворив жодного рядка. **(b)** Або, якщо хочеш, поглянь на добрих старих софістів – ті прозою вихваляють Геракла та інших героїв, – приміром, Продік. Та й це ще нічого. Я вже мав нагоду натрапити на якусь книжку загалом розумного автора, в якій міститься подиву гідна похвала... солі! Із приводу її корисности, і ти можеш побачити багато інших подібних речей, що їх прославляють на всі лади. **(c)** Щоб такими важливими справами відати, займатися ними так ревно, і щоб по сей день ніхто з людей не спромігся на достойний гимн на честь Ероса, щоб таке велике божество, та й було так призабуте?». Його правда, Федр добре каже – і я цілком поділяю його думки. Щобільше, я сам горю бажанням внести й свою лепту в цю справу, щоб потішити Федра. Гадаю, було б дуже доречно, якби ми всі тут присутні зараз таки віддали цьому божеству належну шану. **(d)** Якщо ви погодитеся зі мною, то в такій бесіді зможемо гідно провести час. Думаю, що кожен із нас повинен прославити Ероса, по черзі, зліва направо, і якомога красномовніше. Першим хай буде Федр, бо він і сидить на чолі, і його, мабуть, справедливо, можна назвати творцем цього задуму.

– Хто ж би то взявся заперечувати тобі Ериксимаху, – підхопив останнього Сократ. – Тільки не я – кажу ж бо, – я ні на чому іншому не знаюся, хіба на тому, що стосується Ероса. **(e)** Агатон із Павсанієм також не будуть проти, ані Арістофан, – бо все, що він робить, пов'язане з Діонісом і Афродітою, – ані жоден інший з-поміж присутніх, кого тут бачу. Щоправда ті, що примостилися в кінці столу, перебувають не в такому вигідному становищі. Але нас цілком влаштовує, якщо ті, кому випало сидіти на чільних місцях, скажуть щось достойне й гарне. Тож, на початок хай щастить Федрові в такому ділі, як прославляння Ероса.

(178) Товариство пристало на таку раду і всі приєдналися до Сократових побажань. Що кожен промовець говорив, ні Арістодем не запам'ятав достеменно, ні я [не затримав у пам'яті] всього, про що там ішлося. Але найсуттєвіше, я постараюся вам відтворити.

Першим, як я вже сказав, говорив Федр. А почав він з того, що Ерос – велике божество, що є на те багато причин, щоб не лише люди, а й боги шанували його, і не останнім у цьому [ланцюгові причин і наслідків] є його походження: хоч би там як, а бути старійшим серед богів все-таки почесне діло. **(b)** Підтвердження цьому хоча б те, що в Ероса немає батьків, – принаймні, жоден поет не згадує про них, та й прості смертні про них нічого не говорять. Гесіод, щоправда, каже, що спочатку був Хаос,

а потім вже

*Гея широкогруда – для всіх пристановище певне,
З нею був Ерос.*

(с) Із Гесіодом погоджується також Акусилаї, що після Хаосу виникли Земля і Ерос, а Парменід говорить про якесь прадавнє божество, що

Ероса першим з богів усіх сотворило.

Так на основі різних джерел сходяться на тому, що Ерос – прадавнє божество. А будучи прадавнім – він для нас причина найбільших благ. Бо ж не уявляю собі більшого блага, яке міг би здобути той, хто лиш переступив поріг молодості, ніж достойний коханець, а для останнього – більшого блага, ніж достойний його любові юнак. Бо той дороговказ, якого потребують люди впродовж цілого життя, – якщо вони тільки посправжньому хочуть гарно прожити свій вік, – не залежить ні від кровних зв'язків, ні від почестей, ані від багатства. (d) Дати його може тільки Ерос. Що маю на увазі? Один лиш Ерос може викликати почуття сорому через ганебні вчинки і прагнення прекрасного. А без нього ні держава, ні окремий чоловік не спроможуться на щось справді величне й гарне. Я стверджую, що закоханий, навіть, якщо він вчинить негідно і це одразу помітять, або, якщо він терпить, тому що не борониться через своє боягузтво, не так болісно переживає, коли подібне бачить батько, чи хтось із товаришів, хай будь-хто інший, тільки не той, кого він обрав предметом своєї любові. (e) Щось подібне спостерігаємо, коли дивимось на молодих обранців: спіймані на ганебному вчинкові, вони відчують найбільший сором перед своїми патронами. Якби раптом сталося так, що державу чи військо можна було б створити із закоханих мужів та їхніх обранців, то не було б кращого засобу, щоб утримувати їх від негідних учинків, викликати прагнення відзначитися один перед одним чи спонукати до здорового взаємного суперництва. (179) Такі, хоч би жменька їх була, можуть перемогти, як то кажуть, цілий світ. Бо закоханий, мабуть, легше пережив би, якби всі бачили, як він залишає бойовий стрій чи кидає зброю – всі, тільки не той, кого він любить. Заради нього він не раз готовий вибрати смерть. Або, щоб покинути коханого напризволяще чи не допомогти йому, коли він у небезпеці – та немає такого боягуза, щоб навіть Ерос не міг вселити в нього дух відваги, аби він мужністю зрівнявся з найхоробрішим від природи мужем. (b) І Гомер ясно свідчить, що багатьом героям божество додавало духу, а закоханим, не хто інший, як Ерос додає снаги.

Навіть умерти замість іншого готові поодинокі, звичайно, закохані, і то не лише чоловіки, а й жінки. Яскравим прикладом чогось подібного

для еллінів може бути Алкеста, дочка Пелея: вона єдина хотіла вмерти за свого чоловіка, хоч був у нього батько і матір він мав. **(c)** Та Алкеста незрівнянно перевершила їх своєю відданістю чоловікові, бо вона кохала його, – вони ж, – як виявилось, були чужі синові й споріднені з ним лише ім'ям. Цей подвиг Алкести гідно оцінили не лише люди, а й боги. І хоч тих, які робили гарні вчинки, – багато, і чимало подвигів знає передання, однак лише одиницям дарували боги в нагороду неоціненне право, – щоб їхня душа знову повернулася з Аїду, і якраз Алкесті, вражені її вчинком, боги дозволили покинути царство тіней. **(d)** Отож, і боги найвище цінують мужність і здатність спалахнути від Ероса серцем. А от Орфея, сина Еагра, вони відпустили ні з чим з Аїду, показавши йому тільки видіння дружини, по яку він прийшов, – але її не віддали, бо Орфей, гравець на кітарі, видався їм слабодухом, якщо не вистачило йому мужности вмерти в ім'я любови, як це зробила Алкеста. Йому вистачило тільки хитрости, щоб живим проникнути до Аїду. За це боги зіслали на нього кару і руками жінок заподіяли йому смерть. **(e)** Ахілла ж, сина Фетіди, вшанували достойно – послали на острови блаженних. Бо Ахілл, коли довідався від матері, що, вбивши Гектора, помре, а, не зробивши цього, повернеться додому і скінчить життя у старості, – мав мужність зробити вибір: поспішив на допомогу Патроклові, з яким його єднав найтісніший зв'язок, і, помстившись за нього, мало що загинув в ім'я друга – це сталося незадовго після смерті останнього. За те, що Ахілл був так беззастережно відданий тому, хто любив його, вражені боги вшанували його в такий особливий спосіб. **(180)** Звичайно, це Есхілові вигадки – твердження, ніби Ахілл обрав Патрокла своїм улюбленцем: пам'ятаймо, що Ахілл був вродливіший, зрештою, молодший – ще навіть не мав бороди, – так принаймні оповідає Гомер. **(b)** А боги, що справді високо цінують мужність, яка живиться любов'ю, дужче дивуються, більше шанують і вище винагороджують, коли трапляється, що юнак щиро любить свого патрона, ніж коли закоханий муж відданий своєму обранцеві. Бо закоханий муж боговдохновений, а отже, божественніший від тих, кого люблять. Тому, пославши Ахілла на острови блаженних, боги вшанували його навіть більше, ніж Алкесту.

Тож я стверджую, що Ерос старійший із богів, найшанованіший і наймогутніший, якщо йдеться про вміння запалювати [серця] і здобувати щасливу долю як для живих, так і для тих, що вже скінчили свій життєвий шлях.

Федр мовив щось на подобу цього, опісля слово брали інші гості, але Арістодем не дуже добре пам'ятав, що вони говорили. Тож,

лишивши їх поза увагою, він узявся переповідати те, що сказав Павсаній. А Павсаній ось як повів мову:

(с) – Як на мене, тему нашої бесіди визначено не зовсім чітко – так просто сказано – хвалити Ероса. Якби Ерос був один, цього було б достатньо. Але ж він не один, а тому доцільно було б, насамперед, визначити, якого Ероса власне маємо хвалити. (d) Спробую виправити цю помилку, і передусім візьмуся за з'ясування того, який Ерос заслужив собі на похвалу, а вже потім прославлятиму його так, щоб це було гідним бога. Усім-бо відомо, що без Ероса немає Афродіти. Якби вона була одна, то й Ерос був би один. Позаяк є дві Афродіти, то й Еросів мусить бути двійко. Чи ж не дві богині було? Одна, давніша, – це та що не мала матері, дочка неба, її ми називаємо небесною; друга – молодша, дочка Зевса й Діони, її ми називаємо посполитою. (e) Так само й Ероса, який є помічником цієї другої Афродіти, треба називати посполитим, і це буде слушно, а іншого, відповідно, небесним. Хвалити, звісно, ми повинні всіх богів, але насамперед мусимо визначити, що належить кожному з них. Адже, якщо йдеться про вчинок, то очевидно, що сам собою жодний не може бути ні добрим, ні поганим. (181) Приміром, те що ми робимо зараз – п'ємо, їмо, бесідуємо – саме собою ще не є добрим. Однак залежно від того, як воно буде зроблено, таким і стане. Зроблене гарно й належно, стане прекрасним, зроблене погано таким і буде. Так і з коханням: не будь-який Ерос прекрасний і заслуговує похвали, а лише той, що запалює [в серці] іскру прекрасного кохання.

Ерос Афродіти посполитої справді посполитий і здатний на будь-що. (b) Цим Еросом кохають ниці люди. Таким байдуже, кого кохати, – жінок чи юнаків, вони люблять передусім тіла, а не душі, до того ж, люблять найглупіших, дбаючи лише про те, щоб домогтися свого, а чи це гарно – тим надто не переймаються. Раз їм випаде нагода вчинити гідно, іншого разу – навпаки. Бо така любов походить від богині, яка не лише значно молодша від іншої, (с) а й від народження має в собі і жіноче, і чоловіче начало. Другий є сином Афродіти небесної, яка не має жіночого начала, а лише чоловіче, – не випадково, це любов до юнаків, – вона старша за віком, і їй чужі непогамовні пристрасті. Натхненні цим Еросом, звертаються до чоловічої статі, оскільки люблять те, що від природи має більше сили і розуму. І серед тих, хто кохасться в юнаках, можна зауважити чимало таких, кого надихає саме цей Ерос. (d) Бо вони люблять не дітей, а тих, хто вже починає мислити. А розум приходить якраз перед тим, як засівається перший вус. Хто починає любити юнаків у цю пору,

готовий буде, – я того певен, – на те, щоб разом прожити все життя. Він не одуриць юнака, скориставшись його наївністю, і не покине, насміявшись, аби перебігти до іншого. **(e)** І взагалі, мав би бути закон, який забороняв би любити хлопчиків, щоб не затрачалося надто багато зусиль на те, що є непевним. Бо ще неясно, що вийде з недолітка, – у розпусту чи чесноту піде розвиток його душі й тіла. Звичайно, достойні люди добровільно встановлюють собі такий закон. Але треба, щоб його дія ширилася на всіх закоханих, і на посполитих теж, – забороняємо ж таким, наскільки можемо, любити вільнонароджених жінок. **(182)** Це вони зганьбили любов так, що дехто й таке скаже, ніби віддаватися радощам кохання ганебно. Так говорять люди, бо дивляться на таких і бачать невідповідність і недостойність в їхніх діях. А будь-який вчинок, якщо він негарний і негідний, вже напевно вартий осудження.

Узвичасне законом ставлення до любови в інших державах можна пізнати без зусиль, так просто, аби не сказати односторонньо, вони визначені. А що стосується наших і лакедемонських – у них неважко й заплутатись. **(b)** В Еліді чи в беотійців – де надміру не хизуються мудрістю, звичай, скріплений законом, заохочує віддаватися закоханим, бо це прекрасно. І ніхто, – ні молодий, ні старий, не скаже, що це ганебно; не скаже, мабуть, через те, щоб не завдавати собі труда – переконувати молодих силою слова, цим-бо тут надто не захоплюються. В Іонії, натомість, як і в багатьох інших краях, де живуть варвари, звичай уважає це ганьбою. Також і варвари з їхнім тиранічним правлінням мають це за ганьбу – як, зрештою, захоплення мудрістю і тілесними вправами. **(c)** Правителям, мабуть, не вигідно, щоб у їхніх підданих зароджувалися великі помисли, кріпилась приязнь і виникали міцні зв'язки, а цьому, окрім іншого, сприяє передусім Ерос. Тутешні можновладці вже пережили пов'язаний з Еросом досвід. Бо коли любов Арістогітона і Гармодія переросла в міцну дружбу, це поклато край правлінню тиранів. **(d)** Отож, у тих краях, де віддаватися закоханим закон уважає за ганьбу, такий звичай утвердився не інакше, як через малодушність законодавців, корисливість правителів і боягузтво підданих. Але й там, де подібне без жодних застережень вважають прекрасним, це теж від слабкодухости тих, хто встановлює закони. Наші закони набагато кращі, хоч, як я вже говорив, їх нелегко досягнути розумом. Бо, якщо розважити, що краще, мовляв, любити відкрито, ніж ховатися з коханням, – особливо благородних і достойних юнаків, хай навіть і не красенів, і, якщо зважити, що закоханий втішається від загалу якимсь дивним заохоченням і, хоч би

що він робив, те й сходить йому з рук; що домогтися любови вважається тут за прекрасне, а залишитися ні з чим у любовних домаганнях – ото ганьба; **(е)** що закон не лише дозволяє закоханому чинити всілякі дива, аби лиш домогтися свого, щобільше, – схвалює його дії, навіть такі, що хай би насмілювався хтось на щось подібне **(183)** не задля любови, то вже напевне накликав би на себе загальний осуд; (захотів би хтось, дбаючи про багатство, владу чи іншу вигоду, робити те, що виробляють закохані мужі заради своїх обранців, – просив би, вимолював у молитвах, присягався б, лягав на порозі, готовий був би по-рабськи прислужитись будь-якою службою, на яку за інших обставин ніколи не пішов би навіть останній найманець, – такому не дозволили б того, ні друзі, ані вороги, **(b)** одні – присоромлюючи і настановляючи його, а другі – дорікаючи йому за підлабузництво аж до звинувачення у підлості; коли ж мова про закоханого, то, хоч би що він робив, йому все прощається і дозволяється законом без жодного докору, начебто всі його вчинки бездоганні); якщо, врешті, згадати ще й те найдивовижніше, (а так, принаймні, стверджує більшість), – що боги прощають закоханому, – і тільки йому, – навіть порушення присяги (любовна присяга, мовляв, – взагалі не присяга), і що за тутешнім законом, і боги, і люди розв'язують закоханому руки; **(с)** якщо зважити на це, то можна дійти висновку, що любити і бути прихильним до закоханих у нашій державі – це щось винятково прекрасне. Але, з іншого боку, якщо батьки наймають для своїх синів наставників, щоб ті не дозволяли юнакам проводити час у бесідах із залищальниками; якщо ровесники і друзі, зі свого боку, також присоромлюють за такі бесіди, і старші не дорікають їм за те, що вони, мовляв, чинять щось незаконне, то зваживши гарненько на ці обставини, **(d)** можна дійти й протилежного висновку, що на любовні зв'язки дивляться в нас як на щось ганебне. Однак, гадаю, річ тут в іншому. Не так усе просто. Бо, як я зауважив напочатку, жодний вчинок сам собою не є ні прекрасним, ані поганим. Робиш щось прекрасно, воно й є прекрасне, робиш погано – воно й погане. Непристойно годити негідникові та ще й негідно, прекрасно годити достойникові, обравши для цього відповідний спосіб. **(е)** Негідником є той розпусний закоханий, що любить те, що мінливе. Хай тільки відквітне тіло, і вже його нема, – спурхнув, забувши, відлітаючи, всі свої слова й обіцянки. А хто любить за гарну вдачу, той залишається вірним на все життя, він-бо поєднав себе з тим, що неминує. Закон вчить нас добре вивіряти закоханих і одним догоджати, а інших уникати. **(184)** Одним велить – переслідувати, іншим – утікати. У цій взаємній боротьбі

пізнається і один, і другий. Ганебним вважається купитися на гроші або політичну впливовість залицяльника, незалежно чи то через страх перед важкими обставинами, **(b)** чи то через неспроможність виявити стійкість перед благами, які приносять багатство чи політичні впливи. Все це ненадійне й нетривке, на їх ґрунті ніколи не виросте щира дружба. Отож, знаємо лише один гідний спосіб, щоб догоджати залицяльникам. Щодо останніх, хоч би як по-рабськи упадали б вони біля своїх обранців, якщо це їхнє бажання, то за нашими звичаями ніхто не бачить у цьому нічого принизливого чи ганебного. Так само й юнакам залишається неосоружним єдиний добровільний вид рабства. Це рабство в ім'я чесноти.

Так уже в нас заведено. Якщо хтось хоче служити іншому з надією, щоб завдяки йому стати кращим, збагатившись мудрістю чи іншою чеснотою, то таке добровільне рабство не вважається соромним чи принизливим. Ці два звичаї – любови до юнаків та любови до мудрости і всякої чесноти, – **(d)** якщо їх поєднати, то вийде, що й справді, коли молоді люди догоджають своїм патронам, то це прекрасно. Якщо обидва – закоханий муж і юнак, погодяться в одному, – перший, що він має всілякими способами чесно прислужитися юнакові, який йому віддається, а другий визнає, що справедливо буде з його боку ні в чому не відмовляти мужеві, який веде його шляхом мудрости і добра, і якщо один справді спроможний допровадити іншого до мудрости й чесноти, а другий потребує настанов і прагне мудрости, тоді тільки, **(e)** коли вони це визнають, погодившись із таким законом, прекрасно буде віддатися залицяльникові, але ніяк інакше. Коли так, то й обманутися не ганьба, тоді як за інших обставин – обманутися чи ні – все одно ганебно. Якби якийсь юнак був ошуканий і не отримав грошей, заради багатства віддавшись багатому, здавалось, залицяльнику, а той, насправді, виявився бідним, то чи може бути щось ганебніше для такого юнака, **(185)** адже він все одно вже показав, що заради грошей готовий послужити службу кому завгодно і яку завгодно. І в цьому немає нічого прекрасного. Якщо, з іншого боку, юнак розчарується у своїх сподіваннях – завдяки дружбі з мужем стати кращим, бо той, насправді, поведеться з ним нечесливо, така помилка все одно прекрасна. Вважайте, – юнак вже відкрив себе: заради чесноти, щоб стати кращим, він кожному готовий віддано служити, а хіба може бути щось прекрасніше від такого прагнення. Хоч би там як, а віддаватися заради чесноти завжди прекрасно. Така любов богині небесної, – і небесна і вельми корисна для держави, і для кожного її громадянина. Вона вимагає великого прагнення до

чесноти і від самого мужа, і від юнака, якого він любить. (с) Усі інші види любови належать Афродіті посполитій. Ось те, що я без підготовки можу додати до того, що ти сказав, Федре, про Ероса.

Коли Павсаній зробив павзу, забавляючись сказаним на взірець софістів, скажімо, – коли *Павсаній мовчав*, говорити мав, за свідченням Арістодема, Арістофан. Але чи то він переїв, а чи була на те якась інша причина, проте на Арістофана напала гикавка, (d) так що він сам не міг узяти слова. От він і звернувся до Ериксимаха, лікаря – свого найближчого сусіда:

– Друже Ериксимаху, добре було б, якби ти або гикавці моїй зарадив, або ж – поки мені відгикається – виступив замість мене.

Ериксимах підвівся:

– Гаразд, спробую зробити одне й друге. Говоритиму замість тебе, а ти, як тобі перейде, заступиш мене. Поки я промовлятиму, намагайся якомога довше затримати віддих, аби позбутися тієї гикавки, а ні, – то сполощи горло водою. (е) Якщо й це не зарадить, – то полоскочи у носі та пчихни – раз-другий, і гикавка перейде, хоч би якою була сильною.

– Та добре вже! Починай Ериксимаху, а я спробую послухати твоєї ради.

І мовив Ериксимах таке:

(186) – Позаяк Павсаній гарно почав свою промову, але не зумів до кінця витримати її в тому ж дусі, гадаю, мені випадає довести до ладу його задум. Що Ерос дволикий – це, на мою думку, Павсаній зауважив цілком слушно. А що Ерос живе не лише в людській душі, яка поривається до краси в людях та в багатьох інших речах, що він живе також у тілах усіх живих створінь (b) і в тому, що виростає із земного лона, що він, – сказати б – перебуває в усьому суцтоту – цього навчило мене мистецтво зцілення. Наше мистецтво може засвідчити, який великий і чудотворний цей бог, і як його сила обіймає всілякі діла – людські і божі.

Отож, почну із цього мистецтва, щоб і йому віддати належне. Цей дволикий Ерос – у самій природі тіл. Здорове і хворе начала в тілі – різні й неподібні. Це зрозуміло кожному. А неподібне прагне до неподібного – любить те, що відмінне. Один Ерос у здоровому началі, зовсім інший – у хворому. Слушно зауважив Павсаній, що віддаватися добрим людям – прекрасно, а догоджати розпусникам – ганьба. (с) Так само й з тілами. Що в кожному тілі добре і здорове, треба плекати, – і це ми називаємо зціленням. Що, навпаки, погане і хворе, – отже, потворне, – то йому мусить протидіяти той, хто хоче бути справжнім

цілителем. Бо лікарське мистецтво, якщо йдеться про головне, – це наука про любовні прагнення, про Ероси тіла до наповнення і опорожнення. Хто вміє відрізнити добрий Ерос від поганого, той вже цілитель. Хто ж вміє спричинити перемену Еросів у тілі, викликаючи любовне прагнення там, де його немає, **(d)** але де повинно бути, хто знає, врешті, як усунути шкідливе прагнення, – той мусить бути цілителем над цілителями – справжнім деміургом своєї справи. Тут треба володіти неабияким вмінням, щоб ворожі начала в тілі поєднати дружбою і любов'ю. Але найнепримиренніші начала супротивні: холодне й тепле, гірке й солодке, сухе й вологе та інше в таких же парах. Знаючись на тому, як запровадити поміж них гармонію і любов, наш предок Асклепій, запевняють присутні тут поети, а я їм вірю, заклав основи лікарського мистецтва, якими, як я вже згадував, править Ерос. **(e)** У віданні Ероса перебуває гімнастика і рільництво. А що мистецтво Муз не є винятком, розуміє кожний, хто хоч трохи обізнаний у цій справі. Гадаю, саме про це говорить Геракліт, щоправда, не цілком ясними словами. **(187)** Каже, що *єдине розбігається і, водночас, саме собою збігається, як гармонія, яку бачимо в лукові і лірі*. Однак, безглуздо стверджувати, ніби гармонія – це розходження, ніби вона виникає із супротивних начал. Мабуть, Геракліт хоче сказати, що гармонія в музиці постає з первісно високих і низьких тонів, які й починають звучати в лад завдяки музичному мистецтву. Але ж гармонія не від розбіжності тонів, **(b)** – не лише від того, що один тон високий, а інший – низький. Гармонія є співзвучність, співзвучність є згода, а згода між непогодженими началами, поки вони розділені, неможлива. Розділене і непогоджене не можна зробити гармонійним. Це, зрештою, бачимо на прикладі ритму, що постає від поєднання первісно розділених між собою начал – швидкого й повільного. **(c)** Тут гармонію вносить музичне мистецтво, там – лікарське: обидва є вмінням вдихнути Ерос і поєднати згодою супротивні начала. Отож, музичне мистецтво є не що інше, як знання Еросів, тих любовних начал, що живуть гармонією і ритмом. У самій будові гармонії і ритму неважко розпізнати еротичні начала і тут Ерос дволикий. **(d)** Коли виникає потреба передати гармонію і ритм людям, – чи то складаючи музику (тоді це зветься мелопоеєю – творенням мелосу), чи то правильно відтворюючи вже складену гармонію і ритм (тоді це зветься майстерністю) – то це, справді, нелегко; тут потрібен справжній деміург.

І знову спадає на гадку те, про що говорив Павсаній. Треба ввіряти себе людям порядним, або тим, які прагнуть такими стати. Слід над

усе берегти їхню любов – Ероса прекрасного, небесного – від Музи Уранії. **(е)** Ерос Музи Полігимнії, натомість посполитий, з ним, якщо вже до того дійшло, слід поводитися обережно, аби, скуштувавши від нього плід задоволення, не впасти в розпусту. Так і в нашому ремеслі. Дуже важко керувати людськими бажаннями, що їх викликає кухарське мистецтво, а втім, плодом задоволення, яке воно дає, може стати хвороба.

Отож, і в музиці, і в мистецтві зцілення, і в усіх інших людських і божих ділах – треба, по змозі, пам'ятати і про одного, і про іншого Ероса, бо у всьому він двоякий. І поєднання пір року є повне обох цих Еросів. **(188)** Як тільки випаде мирному Еросові запанувати над супротивними початками, про які я щойно згадував, – як тепле і холодне, сухе і вологе, тоді ці початки поєднуються мудро й гармонійно, – дають урожай і здоров'я людям, звірятам і рослинам, і нікому не завдають шкоди. Коли ж пори року потрапляють під владу нестямного Ероса, він нищить і кривдить усе [живе]. **(б)** Цей Ерос спричиняє пошесті та всілякі хвороби у рослин і звірят. А град, іней чи посуха – все це теж від надміру та безладу тих любовних поривань. Їх знання, коли йдеться про рухи зір і пори року, [греки] називають астрономією.

(с) А всілякі жертвоприношення і віщування, – все те, на чому будуються взаємини між богами і людьми, – хіба не пов'язані вони з тим самим – плеканням любовних поривань і зціленням від них? Якщо йдеться про безбожність, то вона радше там, де нехтують добрим Еросом, не віддають йому належної шани, не служать усіма ділами своїми, а віддають перевагу іншому – надто, коли йдеться про батьків – живих чи мертвих, або про ставлення до богів. Віщування можна вважати творцем дружніх взаємин між богами і людьми, **(д)** бо воно відає знанням любовних поривань, – вміє пізнати, котрі з них не перечать справедливості й порядності.

Такою розмаїтою, великою, а радше необмеженою могутністю володіє, взагалі, будь-який Ерос. Найбільшу ж владу має той, що являючи себе людям і богам, розважно й мудро веде до всякого добра. Такому Еросові притаманна справді найбільша могутність, **(е)** він дарує нам велике щастя приязних взаємин із людьми і, навіть, із незрівнянно кращими від нас богами.

Можливо, прославляючи Ероса, я дечого недовомив – що ж, – так склалося не з моєї волі. Якщо я щось упустив, тобі, Арістофане, належить цю прогалину заповнити. Може, знаєш якийсь інший спосіб для прослави цього бога, – берись, як умієш, тим паче, що й гикавка твоя нарешті минулася.

(189) Беручи слово, Арістофан сказав:

– Справді минулася, але тільки після того, як я випчихався. Як тут не подивуєшся, якщо гармонія тіла вимагає стільки галасу і лоскотань, як було з тим пчиханням. Бо моя гикавка відразу припинилася, як тільки я добряче випчихався.

– Слухай, Арістофане, – перебив його Ериксимах, – що це ти розбалакався. Сміхотворством займаєшся, а час тобі братися до слова. Бачу, доведеться мені уважно слухати твою промову, щоб ти, бува, не перевів усе на жарт. А міг би не наражатися на мою пильність – говорив би собі спокійно.

– Еге ж Ериксимаху, – розсміявшись, відповів Арістофан. **(b)** Беру свої слова назад. Але й ти не напружуйся. Сам знаю, що мені казати. Не те мене лякає, щоб не наговорив чогось смішного, – через те ми лиш виграємо, та й Музі нашій жарту до вподоби, – потерпаю, щоб мене не висміяли.

– Пустив стрілу, Арістофане, а тепер – чкурнути задумав? – дорікнув Ериксимах. **(c)** – Ну ж-бо, зблисни розумом – говори, відповідаючи, звичайно, за свої слова. Може, я тобі ще й пробачу.

– Гаразд, Ериксимаху, – почав Арістофан. – Я, звичайно, говоритиму не так, як ти і Павсаній. Мені здається, що люди ніяк не можуть второпати, якою є сила Ероса. Якби второпали, то вибудовували б йому величні храми й вівтарі, приносили б найщедріші жертви, а попри те, як бачимо нині, – нічого такого люди не роблять, а мали б робити. Бо немає такого бога, який аж так любив би людей, як Ерос. **(d)** Він допомагає людям виліковувати їхні недуги, зцілення від яких було б для людського роду чи не найбільшим щастям. Зараз я спробую показати вам могутню силу цього бога, а ви вже навчите інших. Насамперед треба пізнати людську природу та її слабкості. Бо давно колись первісна наша природа була не така, як тепер – вона була інша. Передусім, існувало три роди людей, а не два, як маємо тепер – чоловічий і жіночий. **(e)** Колись був ще й третій рід, що поєднував у собі обидва начала. Був, але вже нема – лишилося від нього одне тільки ім'я та й те звучить непристойно. Кажемо *андрогіни* й бачимо, що назва ця поєднує в собі обидва роди – *андр-* вказує на чоловічий, *гін-* на жіночий. **(190)** Люди були тоді на вигляд круглясті – спина й боки сходилися в коло, рук мали по чотири кожний і ніг стільки ж, як і рук; на круглій шії мали по два, цілком однакові обличчя; обидва дивилися в протилежні боки з одної голови; вух було по чотири, соромітних членів – два, і всього іншого було так само, як легко можна собі додумати, щоб уявити собі цілий їхній образ. Ходили такі люди

просто, як тепер, але — в обидва боки; коли ж хотіли, щоб швидше — перекидалися і знову ставали на рівні ноги; а що мали тоді по вісім кінцівок, **(b)** від яких могли відштовхуватися, то котилися дуже швидко — як та куля. Було їх три роди, такими були тому, що чоловічий рід походив від сонця, жіночий — від землі, а той, що поєднував обидва — від місяця, бо місяць має в собі щось від одного і другого. А щодо круглої подоби цих істот і їхньої кулеподібної ходи, то це тому, що вони схожі до своїх прародичів. Страшні своєю могутністю й силою, вони мали великі задуми і насмілилися навіть зазіхнути на владу богів. Те що Гомер говорить про Ота й Ефіалта, це про них сказано, **(c)** бо вони вже почали спинатися на небо, аби повергнути богів.

І ось Зевс та інші боги почали радитися, що треба зробити з тими людьми, і не знали: не вбити ж їх, як колись гігантів, спопеливши блискавицею, — тоді боги позбавили б себе почестей і жертвоприношень від людей, — але й подібного зухвальства було вже занадто, щоб його терпіти.

І тут Зевс, насилу щось придумавши, каже:

(d) — Здається, я знаю один хитрий спосіб, щоб вони залишалися людьми, але, втративши трохи на силі, припинили неподобства. Зараз розсічу їх, — каже, — навпіл — і вони раз, що стануть слабшими, раз — кориснішими для нас будуть, бо число їх побільшиться вдвоє. Ходитимуть просто, на двох ногах. Якщо й після цього вони надумують показувати своє зухвальство і не захочуть сидіти тихо, я знову, — сказав він, — розсічу їх навпіл і тоді вони застрибають на одній нозі.

(e) Сказавши таке, він порозрізував людей на дві половини — так розділяють плоди горобини, щоб засушити їх, або подібно розрізають тонкою ниткою яйце. І кожному, кого Зевс розітнув, Аполлон, за його наказом, мав повернути в бік розтину лице і половину шиї, щоб, маючи перед очима своє каліцтво, люди стали покірніші, а решту наказав вигоїти. І Аполлон повертав лице кожному і, стягуючи з усіх боків шкіру до того місця, яке тепер називаємо животом, **(191)** розпростовував у такий спосіб складки і, залишаючи один отвір, зав'язував його посередині живота, — це місце називаємо пупком. Так само розгладив всі інші складки і розпростовував груди, маючи для того таке знаряддя, яке тримають шевці, коли на правилі виправляють шкіру. Там, де живіт, і біля пупка, він залишив трохи складок — на пам'ять про пережиті страждання.

Коли людську природу було розділено таким способом на дві половини, кожна половина бажала собі поєднатися із втраченою — вони припадали одна до одної, обіймалися і, прагнучи зростись в

одне, **(b)** вмирали від голоду і неробства, бо одна без другої нічого не хотіла робити. І коли одна половина вмирала, а друга лишалася, та, що залишилась, вишукувала собі іншу половину і завмирала в її обіймах, незалежно від того, зустрілась їй половина цілої жінки, тобто те, що ми називаємо жінкою, чи цілого чоловіка. Так вони загивали.

Змилювавшись над ними, Зевс, придумав новий спосіб – переставити їхні соромітні члени, щоб були спереду. Бо досі [як були цілі] мали їх на той бік, що й лице – і зачинали, і народжували не один в одному, а в землі, як цикади. **(c)** Отже, переставив наперед їхні члени і зробив їх родження обопільним – через чоловіче начало в жіночому, для того, аби в поєднанні, коли чоловік із жінкою зійдеться, зачинався і продовжувався їхній рід; коли ж зійдеться чоловік із чоловіком, щоб мали від цього щонайменше задоволення і, скінчивши, повертались до роботи і дбали про інші життєві турботи. Отож, відтоді взаємна любов всаджена в природу людей. **(d)** Зводячи їх разом у первісну природу, Ерос намагається зробити з двох одне і зцілити людську природу. Кожен-бо з нас є половиною людини, розділеної на дві камбалоподібні частини – з однієї дві. Тому кожен вічно шукає своєї половини. Чоловіки, які є частиною тієї єдиної колись істоти, що називалась андрогіном, мають особливу пристрасть до жінок, більшість із них – перелюбники. **(e)** А знову ж таки, жінки, що ведуть своє походження від роду андрогінів, кохаються з чоловіками – то страшні розпусниці. Жінки ж, які є половиною колишньої жінки, переважно байдужі до чоловіків, їх більше приваблюють жінки; від них і походять жонолюбниці. І чоловіки, – ті, що є половиною колишнього чоловіка, захоплюються всім чоловічим. Ще в дитячому віці, як частинки істоти чоловічого роду, вони люблять чоловіків і їм подобається лежати й обійматися з чоловіками. **(192)** Ці якраз найкращі з хлопчиків та юнаків – то справжні мужі за природою. Дехто, правда, говорить, що вони сорому не мають, але то брехня. Поводяться так не тому, що безсоромні, а тому, що достатньо відважні, сміливі і, як личить справжньому мужеві, певні себе, щоб любити свою подобу. І цьому є вельми переконливий доказ. **(b)** У зрілому віці лише такі мужі присвячують себе державним справам. Змужнівши, вони любляться з юнаками, позбавлені від природи потягу до шлюбу чи плодження дітей. До цього їх приневолює звичай, вони ж радше задовольнялися б спільним життям із собі подібними, не знаючи жінок і шлюбних зв'язків. Завжди радісно приймаючи споріднене начало, такий муж стає палким поклонником юнаків і другом закоханих у нього. **(c)** Коли випадково зустрінеється такому мужеві, що любить

юнаків, його половина, тоді починає раптом відбуватися між ними щось дивне – вони відчують таку близькість і любов, що навіть на короткий час не хочуть розлучатися один з одним. І люди, що разом перебувають все життя, не могли б, мабуть, сказати, чого вони, власне, один від одного хочуть. Хто б подумав, що то тільки заради любовної втіхи вони роблять все, що в їхніх силах, аби бути разом. Ясно, що душа кожного бажає чогось іншого. **(d)** Хай вона не вміє цього висловити, але має передчуття любови і намагається ці непевні відчуття розгадати. Якби перед ними, коли вони лежать поруч, раптом з'явився Гефест зі своїм ковальським молотом і спитав: «Чого ви хочете один від одного, люди, щоб вам сталося?» І коли б вони збентежившись на таке запитання, не знали, що відповісти, він знову спитав би їх: «Може, хочете стати одним тілом, щоб ніколи не розлучатися, ні вдень, ні в ночі, і завжди бути разом? **(e)** Якщо хочете цього, я можу поєднати вас в одному тілі, сплавивши як залізо, і тоді з двох станете одним і, поки живі, житимете одним спільним для обох життям, а коли помрете, то теж спільною смертю і в Аїді будете однією тінню, замість двох. Та добре подумайте, чи справді бажаєте собі цього, чи будете втішатись, якщо так вам станеться?» Таке почувши, знаємо напевно, що жоден не пропустив би такої нагоди і не виявив би іншого бажання, тільки подумав би, що почув саме те, чого так пристрасно прагнув віддавна – зійтися і сплавитися з найдорожчою істотою в одне тіло. Причиною цьому те, що первісна наша природа була такою і ми були цілі.

(193) Отож, любов'ю називаємо бажання цілості і прагнення її осягнути. Я вже казав, і тепер говорю: колись ми були єдиною істотою, а тепер через нашу провину ми, ніби розселені богом, кожний окремо, як аркадці з лакедемонцями. Страшно, але якщо не будемо гідними в очах богів, нас ще раз поділять навпіл і тоді те, що з нас лишиться, буде подібним до опуклих зображень на могильних плитах, що їх розпилюють уздовж носа. **(b)** Тому кожний муж, як лише вміє, хай наставляє всіх шанувати богів, щоб нас оминуло це лихо і, щоб ми осягнули те, до чого нас веде Ерос – наш провідник на цій дорозі. Хай ніхто своїми вчинками не суперечить Еросові. Хто чинить йому опір, той накликає на себе ворожість богів. Заприязнившись і помирившись з цим богом, ми віднайдемо і зустрінемо кожен свою половину, яку любимо, що тепер вдасться небагатьом.

(c) Хай Ериксимах не посміється з моєї мови, сприймаючи її так, ніби я говорю про Павсанія і Агатона. Що ж, може, вони й належать до тих небагатьох і обидва мають чоловічу природу. Але я кажу,

загалом, про всіх чоловіків і жінок, тому що лише в такий спосіб – у досконалій любові – якби кожен із нас зумів знайти свою половину, щоб повернутися до первісної природи, наш рід став би щасливим. Якщо це найкраще, то з усього, що маємо тепер, найліпшим треба визнати те, що найближче до найкращого, а це означає, що треба знайти свою половину, споріднену способом мислення. **(d)** Тому, співаючи хвалу богам, що дає нам це благо, буде справедливо, якщо ми прославимо Ероса. Він уже й тепер дарує нам радість, бо провадить до того, хто близький за природою, і на майбутнє вселяє надію, – якщо будемо шанувати богів, він зробить нас щасливими і блаженними, зціливши нас поверненням первісної природи.

Таке ось слово моє про Ероса, Ериксимаху, до твого неподібне. Ще раз прошу тебе, не сміятися з того, що я сказав. **(e)** Послухаймо тепер тих, що ще залишились, власне, тих двох – Агатона і Сократа.

– Згода, – сказав Ериксимах. – До того ж, слово твоє мені сподобалось. Якби я не знав, що й Сократ, і Агатон великі знавці Ероса, я дуже боявся б зараз, що вони не матимуть, що доповнити – так багато і такого різного вже сказано. Але я можу бути спокійний.

(194) – Добре, що ти можеш бути спокійний, Ериксимаху. Але якби ти опинився на тому місці, в якому я тепер перебуваю, чи краще сказати, в якому я скоро опинюся, після того, як і Агатон виголосить своє слово, тебе, мабуть, охопив би страх, і тобі було б так само не по собі, як мені зараз.

– Здається, ти хочеш збаламутити мене, Сократе, – сказав Агатон, – щоб я збентежився від самої думки, що ці слухачі сподіваються почути від мене якусь найчудеснішу промову.

(b) – Короткою була б моя пам'ять, Агатоне, – сказав Сократ, – якби після того, як я мав нагоду споглядати твою мужність і витримку, коли ти разом з акторами виходив на сцену і перед проголошенням своїх промов без жодного страху дивився в очі стількох слухачів, – якби я тепер міг подумати, що ти розгубишся перед нами, якоюсь їх жменькою.

– Невже, Сократе, – сказав Агатон, – ти думаєш, що я аж так захоплений театром, що не розумію, наскільки для чоловіка, хоч трохи мислячого, декілька розумних людей страшніші від багатьох невігласів?

(c) – Ні, Агатоне, – відповів Сократ, – з мого боку було б несправедливо так погано про тебе думати. Я не маю сумніву, що, якби ти опинився в товаристві тих, котрих вважаєш справді мудрими, ти зважав би на їхню думку більше, ніж на суд багатолюдної юрби. Але нам, боюся, далеко до мудрих. Ми теж були в театрі і належали до

більшості. (d) Якби тобі довелось опинитися в товаристві мудрих людей, ти, мабуть, відчув би сором перед ними, якби знав, що робиш щось погане, чи не так?

– Мабуть, що так, – сказав Агатон.

– А більшості ти б не соромився, якби вважав, що робиш щось погане?

– Любий Агатоне, – втрутився в їхню розмову Федр, – якщо ти й далі відповідатимеш Сократові він забуде, що тут відбувається – йому тільки подавай співрозмовника, а ще до того й гарного. Хоч мені й приємно слухати бесіди Сократа, але зараз мушу подбати про хвалу Еросові і вимагати від кожного з вас слова. Хай спочатку кожен віддасть належне богові, а тоді бесідуєте, хто з ким хоче.

(e) – Послухаю, Федре, гарної твоєї ради – сказав Агатон. Почну говорити і ніщо мені не завадить. А із Сократом, врешті, трапиться ще не одна нагода порозмовляти.

– Передусім хочу поділитися своїми думками з приводу того, як належить говорити, а вже потім візьмусь до слова. Гадаю, всі мої попередники не так бога оспівували, як прославляли ті блага, якими він обдаровує людей. (195) Про самого благодійника – який же він усе-таки – ніхто так і не сказав. Насправді ж, існує лише один спосіб виголосити на прославу когось похвальне слово – з'ясувати, який він, а тоді вже можна розповідати, якими благами завдячуємо йому. Отож, було б справедливо, щоб і ми, дбаючи про хвалу Еросові, спершу прославили його самого, а вже потім гідно поцінували його дари.

Почну з того, що Ерос найблаженніший з усіх блаженних богів. І хоча слова ці можуть викликати осудження й докір, але вважаю його найблаженнішим, бо він – найпрекрасніший і найдостойніший бог.

(b) Найпрекрасніший, Федре, тому що наймолодший. Зрештою, він сам найкраще засвідчує правдивість моїх слів. Як спритно він біжить від старости?! – а вона, стара, не бариться: приходить до нас швидше, ніж треба. Ерос ненавидить її всім своїм єством і обминає десятою дорогою. Сам юний, він – завжди з молодими. Добре мовиться в тому прислів'ї – *подібний до подібного горнеться*. Загалом, погоджуючися зі словами Федра, я аж ніяк не згоден із ним у тому, що Ерос старший за Япета і Кроноса. Гадаю, що Ерос – наймолодший з усіх богів і завжди юний. (c) А щодо того, що віддавна мовилося про богів (у Гесіода, Парменіда), то причиною тут, звісно, якщо можна йняти віри поетам, була Необхідність, а не Любов. Боги не осклопляли б один одного, не заковували б у кайдани, не чинили б насильства, якби між ними був Ерос. Була б між ними приязнь і мир, як тепер,

відколи панує над богами Ерос. Отож, він – молодий, а що молоде – то ніжне. Треба такого поета як Гомер, щоб оспівати ніжність цього бога. **(d)** Прославляючи божественність і ніжність Ати, от хоч би ніжність її ніг, Гомер говорить:

ніжні ноги її, і навіть не ходить

Ними вона по землі, по головах людських прямує.

Як на мене, він прекрасно довів її ніжність – ходить вона не по тверді земній, по м'якому ступає. **(e)** Скористаймося й ми тим же доказом, оспівуючи ніжність Ероса. Ходить-бо він не по землі, і навіть не по головах, що не такі вже й м'які, – живе й ступає по найм'якіших [у світі] місцях. В оселях і душах богів і людей житло собі робить і то в душах не всіх, а тільки в м'яких – зустрінесться ж йому сувора вдача, він геть іде. Торкаючись завжди ногами й усім найм'якішого з найм'якіших, він мусить бути хіба самою ніжністю. **(196)** Це наймолодший бог і найніжніший, а ще він – плинний. Інакше, якби не був плинним, не міг би скрізь проникати – спочатку входити потаємно в кожную душу, а потім непомітно виходити з неї. Переконливим свідченням гармонійної і плинної його подоби є незрівнянна врода Ероса, – і з цим усі погоджуються. Бо Ерос і потворність – вічні вороги. Він живе серед квітів і це ще один доказ краси його тіла, а власне прекрасної шкіри. **(b)** На те, що відцвіло і втратило барву – хай то тіло чи душа, чи інше щось, Ерос не злетить: він сідає й затримується лише у місцях запашних і квітучих.

Уже достатньо сказано про красу бога, і хоч багато ще лишилося недовомовленого, тепер випадало б говорити про чесноти Ероса, що з них найбільша, мабуть, та, що він не кривдить ні богів, ні людей і сам не зазнає кривди ні від кого. Він не страждає через насильство, якщо, взагалі, через щось страждає. Насильство йому чуже – хоч би що робив, робить, не вдаючись до сили. **(c)** Еросові кожний служить із власної волі, а те, що взаємно погоджене, визнають справедливим “закони, владики держави”.

Окрім справедливості Еросові притаманна щонайбільша розважливість. Бо розважливість, на тому всі сходяться – це вміння погамовувати свої бажання і пристрасті, а немає бажання, що було б сильніше за Ероса. Якщо ж бажання слабші від нього, то вони мали б підпорядковуватися йому, Ерос же – стримувати їх. Коли навіть бажання і пристрасті підвладні Еросові, виходить, мусимо визнати його незрівнянну розважливість. А якщо йдеться про відвагу, – то й сам Арес – не суперник Еросові. **(d)** Не Арес має владу над Еросом, – Ерос володіє Аресом, Ерос Афродіти. А хто сильніший? Звичайно

той, хто іншого тримає у своїй владі. Будучи сильнішим від найзвитяжнішого бога, Ерос, отже, за відвагою не знає собі рівних.

Отож, про справедливість, розважливість і відвагу цього бога я вже сказав. Залишається сказати про його мудрість. Що ж, спробую й тут не розчарувати вас, наскільки це в моїх силах. **(е)** Передусім, щоб і мені вшанувати своє мистецтво, як це зробив Ериксимах, скажу: Цей бог – поет; поет такий мудрий, що знає, як інших зробити поетами: у будь-якому разі кожен, кого торкнеться Ерос, стає поетом – творцем, хоч би до того й тримався осторонь Муз. Скористаймося цим, як доказом, що Ерос – справжній творець, який знається на всіх мистецтвах, що ними відають Музи. Бо чого не маєш сам, того й іншому не передаєш, і чого не знаєш сам, того й не навчиш іншого.

(197) А щодо сотворення всього живого [на землі], хто б узявся заперечити, що то завдяки мудрості Ероса виникає і народжується все живе? А щодо майстерності у мистецтвах і ремеслах – то знаємо: чийм учителем був Ерос, тих осіяла слава, кого ж Ерос не торкнувся – тих окрила темрява [забуття]. Як, врешті, Аполлон винайшов мистецтво стріляти з лука, мистецтво зцілення чи віщування? **(б)** То ж ним керувала пристрасть, а любов була йому проводарем. Тому-то й Аполлона можна вважати учнем Ероса, і Музи вчилися в нього музичного мистецтва, і Гефест – ковальського ремесла, і Атена – ткацького, і навіть Зевс – мистецтва правити людьми й богами. Тому й говоримо, що у богів настав лад і порядок, коли з'явився поміж них Ерос – Ерос, що є любов'ю до краси, бо до потворного любови не буває. Як я вже згадував, починаючи свою промову, багато страшного творилося в богів через панування Необхідности. **(с)** Коли ж з'явився цей бог, від любови до прекрасного і для богів, і для людей виникли різні блага. То ж я думаю, Федре, що від початку власне сам Ерос як найвродливіший і найдоброзвичайніший бог став джерелом краси й добра в інших.

А тепер ось найшло на мене бажання ритмічним словом завершити свою хвалу Еросові, щоб знали, що

Мир він людям дає, і морю безвітряну тишу, –

Спокій по бурі; і сон безтурботний на ложе зсилає.

(d) Він відчуження мури руйнує, і спільноту будує – влаштовує – бо такі ось зібрання, де ми сходимося разом – наш проводар на бенкетах, в усіх хороводах і жертвах богам. Він лагідність нашу підтримує, від гніву ж утримує душі; він щедрий на приязнь, скупий – на всіляку ворожість; милостивий і добрий; на огляд мудрецам, на подив богам. Для обділених долею – мрія, для обраних – скарб. Він

розкоші, блаженства, насолоди, любовних радощів, солодкого зітхання бог. Дбайливий до достойних, недбалий до негідних. (е) У трудах і страхів, у помислах і устремліннях – найкращий провідник і помічник, супутник і спаситель, окраса всіх богів і люду смертного. Він проводар – прекрасний і достойний; хай кожен за ним, співає гимни, і, вторуючи його прекрасній пісні, хай зачаровує богів і смертних рід.

Таке ось слово моє із присвятою цьому богові, Федре. Сказав, як умів, пересипаючи серйозні думки жартом.

(198) Коли Агатон скінчив, серед присутніх – так описує Арістодем – пролунав схвальний гомін: усі визнали, що Агатон говорив гідно себе і того бога. Тоді Сократ обернувся до Ериксимаха і сказав:

– А що, сину Акумена, чи не даремним було моє побоювання? Чи ж я не передбачив, що цей юнак виголосить чудову промову, і я опинюся у скрутному становищі?

(b) – Щодо одного твого передчуття, що Агатон говоритиме прекрасно, – погоджуюся, – зауважив Ериксимах. Щодо другого, ніби ти опинишся у скрутному становищі, маю великий сумнів.

– Як тут не розгубитися, друже мій, – сказав Сократ. Що можна говорити після такої прекрасної та розкішної мови. Якщо все інше й не так вражає, то який слухач залишиться байдужим до багатства слів і краси вислову, якими позначилося завершення виступу Агатона. Як візьму собі до серця, що сам я й близько не зумію бути таким красномовним, від сорому готовий утікати хоч куди – і втік би, якби знав куди. (с) Агатонова мова нагадала мені Горгія, – ох і жахливий він як почне говорити, – і мене охопив просто гомеричний страх. Я боявся, що на кінець своєї промови, Агатон ще й запустить в моє слово голову Горгія, і тоді вже я, онімівши, – каменем стану. (d) Я зрозумів, що виставив себе на посміховисько, коли пристав на те, щоб від себе виголосити для вас слово на прославу Ероса, і коли сказав, що чудово знаюся на любові. Як з'ясувалося, я не маю жодного уявлення як належить прославляти когось словом. У тупості своїй я було подумав, що про те, що зібрався хвалити, треба говорити правду – це головне! А тоді, вибравши з тієї правди найпрекрасніше, подати його в належному порядку. Був я надто самовпевнений, коли думав, що говоритиму гарно, оскільки маю правдиве розуміння того, як належить хвалити щось. (е) Але схоже на те, що вміння виголосити похвальне слово про щонебудь зовсім не в цьому, а радше в тому, щоб приписати речі, яку хвалиш, найкращі якості, без уваги на те, має вона ці якості чи ні. Якщо й збрешеш, яка дурниця! Здається, це наперед було домовлено між вами, що кожен лише вдаватиме, що хвалить Ероса, але не робитиме

цього насправді. Тому, гадаю, ви й вдаєтеся до різних способів, аби приписати Еросові, що тільки можна – будь-які якості, не знати, які заслуги, аби лише він постав в очах людей нетямущих як найпрекрасніший і найблагородніший бог, із розумними цей жарт, звісно, не пройде. (199) Головне, що промову маємо прекрасну й урочисту! Та я не знав такого способу складати похвалу. Не знаючи, погодився й собі взяти участь у тій прославі, як надійде моя черга. *“Язык давав присягу, розум – остронь”*. Ну, що ж, пропало. У такий спосіб прославляти Ероса не буду, просто не зміг би так. (b) Та якщо хочете почути правду, я готовий говорити по-своєму. На вас рівнятися не буду, щоб не осмішити себе. Тобі вирішувати, Федре. Чи маєте потребу почути про Ероса ще й таку, цього разу правдиву мову, у словах і висловах, які самі собою прийдуть на гадку?

Федр та всі інші гості попросили Сократа, щоб він говорив, як сам вважає за потрібне.

(c) – У такому разі, Федре, – сказав Сократ, – дозволь мені поставити Агатонові кілька запитань. Мушу з ним дещо з'ясувати, а тоді виголошу своє слово.

Отож, мені здається, любий Агатоне, ти гарно почав свою промову, кажучи, що передусім треба з'ясувати, який є сам Ерос, а вже потім говорити, які його діла. Такий початок мені навіть дуже до вподоби.

(d) А тепер, раз уже ти так гарно, навіть блискуче вивів, який є Ерос, спробуй відповісти ще й на таке запитання: чи Ерос є любов'ю до когось або чогось чи любов'ю до нікого й нічого. Я не маю на увазі любов матері чи батька, смішно було б і питати, чи Ерос є любов'ю материнською чи батьківською. Зовсім ні. Питаю так, немовби хотів з'ясувати про батька – чи є він батьком когось, чи ні. Зрозуміло, якби ти хотів дати розумну відповідь, то сказав би, що є він батьком сина або доньки, чи не так?

– Так, – відповів Агатон.

(e) – Погоджуєшся, що й про матір можна сказати те ж саме?

Агатон погодився.

– Тоді, аби ти краще зрозумів, до чого веду, запитую інакше: Чи брат, тому що є братом, є братом комусь чи ні?

– Звичайно, брат мусить бути комусь братом, – підтвердив Агатон.

– Отже, братові чи сестрі? – допитувався Сократ. І тут Агатон не міг заперечити.

– Тепер спробуй сказати те ж саме про Ероса: чи Ерос є любов'ю до когось або чогось, чи любов'ю до нікого й нічого?

(200) – Очевидно, що любов'ю до когось чи до чогось.

– От і добре, – провадив Сократ. Затям собі це, а тепер скажи, чи Ерос прагне того, що є предметом любови, чи ні?

– Прагне, – відповів Агатон.

– Чи він має те, чого прагне і що любить, чи він прагне того і любить те, чого не має?

– Можливо, він прагне того, чого якраз не має, – сказав Агатон.

– Подумай добре, – наполягав Сократ, – чи тільки “можливо”, чи насправді існує необхідність у тому, (b) що прагнення викликає те, в чому є потреба, а не те, в чому недостатку немає? Може, й дивно, Агатоне, але мені видається, що це необхідність. А як це здається тобі?

– Мені теж так здається, – сказав Агатон.

– Гарна відповідь. Отож, чи прагнув би хтось, якщо він великий [скажімо, зростом], бути великим або сильний – сильним?

– Ні. Ми вже дійшли згоди, що це неможливо.

– Отже, якщо хтось є якимсь, то вже не має потреби в тому, щоб таким бути.

– Авжеж, – відповів Агатон.

– Якщо сильний прагне бути сильним, – вів далі Сократ, – а моторний – моторним, чи здоровий – здоровим, – то виходить, можна думати, що люди, які все це вже мають, прагнуть саме того, чим вони володіють. (c) Щоб не було якогось непорозуміння, тому й кажу: якщо поміркуєш, Агатоне, то ці люди мусять вже зараз мати все те, чим вони володіють, хочуть того чи ні. Як же тоді хтось може ще й прагнути цього? Але, якщо хтось говоритиме: «Я здоровий і хочу бути здоровим, я багатий і хочу бути багатим, я прагну того, що маю» – чи зможемо відповісти йому на те: (d) «Володіючи багатством, здоров'ям і силою, ти, чоловіче, прагнеш і надалі цим володіти, оскільки в теперішньому часі, хочеш того чи ні, ти все це вже маєш. Тому, коли ти говориш: «Я прагну того, що в мене є», ти, насправді, визнаєш: «я прагну, щоб те, що в мене є зараз, було мені і в майбутньому». Чи погодився б він із нами?

– Еге-ж, – відповів Агатон.

– Хіба це не означає – любити те, що не існує, чого в нього ще немає, коли хтось прагне, щоб воно зберігалось й було в майбутньому? – запитав Сократ.

(e) – Звичайно, означає, – відповів Агатон.

– Отже, і той чоловік, і кожний інший, хто прагне, бажає неіснуючого, того, що насправді він не має; чим він не володіє, чим

сам він не є і в чому відчуває потребу – саме цього він пристрасно прагне і тільки це він любить, чи не так?

Агатон у всьому погоджувався із Сократом.

– Тепер пригадаймо собі те, що сказали раніше. Чи не є Ерос передусім любов'ю до когось або чогось, а потім любов'ю до того, в чому відчуває потребу?

(201) – Так, – визнав Агатон.

– Тепер пригадай-но собі свої ж слова: любов'ю до чого є Ерос? Якщо треба, можу повторити. Здається, ти говорив нібито справи у богів прийшли до якогось порядку завдяки любові до прекрасного: любові до потворного не може бути. Впізнаєш свої слова?

– Впізнаю, – відповів Агатон.

– І щодо цього ти не помилявся. А якщо так, то чим є Ерос, як не любов'ю до краси і аж ніяк не любов'ю до потворного?

Агатон не заперечив.

(b) – То чи дійшли ми згоди в тому, що любити можна тільки те, в чому є потреба і чого насправді немає?

– Так.

– Тоді виходить, що Ерос не має краси, а тому її потребує.

– Саме такий висновок напрошується.

– Що ж? У такому разі ти готовий назвати прекрасним те, чому невістачає краси, тобто обділене красою?

– Ясна річ, що ні, – відповів Агатон.

– Отже, ти й надалі, всупереч мовленому тобою ж, стверджуєш, що Ерос є прекрасний?

(c) – Доводиться визнати, Сократе, що я не зовсім усвідомлював собі, що говорив.

– Насправді ти гарно мовив, Агатоне. Але скажи мені ось що: чи не здається тобі, що добре – воно й прекрасне.

– Хіба можу я мати щодо цього іншу думку?

– Але якщо Ерос має потребу в прекрасному, а добре є прекрасне, виходить, що він обділений і добром?

– Я не в змозі сперечатися з тобою, Сократе, – зізнався Агатон, – хай буде по-твоєму.

(d) – Ні, любий Агатоне, ти не в силі сперечатися з істиною, із Сократом сперечатися – нескладно.

А тепер дам тобі спокій. Виходячи з тих міркувань, де ми з Агатоном дійшли згоди, спробую переповісти вам, як зумію, своїми словами те, що почув колись від однієї мантинеянки на ім'я Діотима, жінки вельми обізнаної у справах Ероса. Свого часу вона стала в

пригоді атенянам, коли під час жертвоприношення перед загрозою чуми зуміла на десять років віддалити від Атен це лихо. Мене ж просвітила у справах любови. Отож, перш ніж почну розповідати, мусимо з'ясувати, беручи за приклад Агатона, що таке Ерос і який він, а вже потім скажемо про його діла. (е) Найлегше, мабуть, зробити це так, як та чужинка. Вона раз по раз запитувала, я відповідав їй щось у тому ж дусі, як ось Агатон зараз: що Ерос – великий бог, що він – любов до прекрасного. А вона в такий самий спосіб, як я щойно говорив Агатонові, допомогла мені зрозуміти, що всупереч моїм твердженням, Ерос не є ні прекрасний, ані добрий. Тоді я запитав: «Що ти таке говориш, Діотимо? Може, Ерос потворний і лихий?»

– Не кажи такого! Невже все, що не прекрасне, мусить, по-твоєму, бути потворне?

(202) – Авжеж.

– А що не мудре, то конче й дурне? Хіба ти не помічав, що існує щось посередині між мудрістю і, скажімо, невіглаством?

– Що саме?

– Ти знаєш, що правильну думку, якщо для неї немає слова, не можна назвати знанням, бо що то за знання, якщо його не можна втілити у слові. Але це й невіглаством не назвеш, бо як можна вважати невіглаством спробу осягнути те, що є насправді. Мабуть, правильне уявлення – це щось середнє між розумінням і невіглаством.

(b) – Твоя правда, – potwierдив я.

– Тоді не наполягай на тому, що все не прекрасне мусить бути потворне, і все що не добре – лихе. Так само, якщо ти погоджуєшся, що Ерос не є ні добрий, ані прекрасний, не думай, що він уже напевно потворний і лихий, але вважай його чимось середнім між одним і другим.

– І все-таки, – всі визнають, що він великий бог.

– Коли ти говориш про всіх, то береш до уваги людей обізнаних чи й необізнаних теж?

– Усіх назагал.

(c) Вона розсміялася:

– Як його можуть вважати великим богом ті, що взагалі не визнають його за бога?

– Це ти про кого? – запитав я.

– Про тебе першого, – відповіла вона, – а я ось друга.

– Як ти можеш таке говорити? – запитав я здивовано.

– Дуже просто, – відповіла вона. – Скажи мені, чи ти, бува, не стверджуєш, що всі боги блаженні та прекрасні? Чи, може, насмілишся сказати, що котрийсь із богів ні блаженним не є, ані прекрасним?

– Ні, присягаюсь Зевсом, – відповів я.

– Тоді скажи, кого ти маєш за блаженних? Чи не тих, хто володіє благістю і красою?

(d) – Безумовно, – potwierдив я.

– Але ж ти визнаєш, що Ерос, відчуючи потребу в благості і красі, прагне бути прекрасним і благим саме тому, що таким не є?

– Так, я це визнаю.

– Якщо ж він обділений красою і благістю, то як може бути богом?

– Мабуть, що ніяк.

– Ось бачиш, сказала вона, – виходить, що й ти не вважаєш Ероса богом.

– Гаразд, – сказав я, – то що таке Ерос?.. Може, смертний?

– Ні, він не смертний.

– Що ж тоді?

(e) – Як ми вже говорили, – провадила вона, – він щось середнє між смертними і безсмертними – людьми і богами.

– То що ж він, врешті, таке, Діутимо?

– Великий дух, Сократе. Бо всякий дух – це щось середнє між богом і смертним чоловіком.

– Що ж то за сила така у нього?

– Він тлумачить слова богів і людей. Завдяки йому між богами і людьми відбувається спілкування: богам складає від людей молитви і жертви, людям – звіщає волю богів і нагородою відповідає за жертвоприношення їхні. Ставши між обома світами, він доповнює їх: через нього між світами богів і людей виникає зв'язок яким вони поєднуються. (203) Завдяки йому здійснюються всілякі пророцтва, збувається мистецтво жертвоприношень, священних обрядів, заклинань, усіляких віщувань і чарів. Світ богів не перетинається з людським, лише через Ероса боги звертаються до людей із повчальним словом, бесіднують із ними, – уві сні і наяву. Хто з людей обізнаний у цих справах, той одухотворений, хто ж знається на чомусь іншому, хто досвідчений у всіляких ремеслах чи мистецтвах, той просто ремісник. Таких духів багато, і Ерос – один із них.

(b) – Кого ж він має за батька й матір? – запитав я.

Довго про це говорити, але гаразд, розповім тобі. Коли народилася Афродіта, боги зібралися на учту. Був там і Достаток, син Мудрости. Коли вже пообідали, а було там усього вдосталь, надійшла, щоб і собі чогось вижебрати, Нужда, – стала біля дверей. Достаток, напившись нектару, – вина ще не було, пішов до Зевсового саду і там, важко сп'янілий, поринув у глибокий сон. (c) Тут і захотілося Нужді, сама ж

убога, зачати дитя від Достатку. Тож прилягла побіч нього, – і породила Ероса. А що він був зачатий на святі Афродіти, тому й став її слугою і вічним супутником. Уже з природи своєї він закоханий у прекрасне, бо й сама Афродіта прекрасна. А тому що він – син Достатку і Нужди, то й випала йому особлива доля. Передусім – він вічний злидар, до ніжної вроди й краси, яку бачить у ньому більшість, йому далеко. **(d)** Радше навпаки, – він грубий і неохайний, босий і бездомний. Спить, де коли трапиться – на землі, без постелі, на порозі або край дороги просто неба. Успадкувавши природу своєї матері, він нерозлучний з нуждою. По батькові ж – тягнеться до краси й добра; він мужній, сміливий аж до зухвальства; а ще він сильний, вправний ловець, удатний сплітати підступи; прагне мудрости і всіляко примудряється, щоб до неї наблизитись. Усе життя його приваблює філософія, небачений крутій, ворожбит і софіст. **(e)** Народився він ні смертним, ані безсмертним. Того самого дня, якщо йому таланить, він живе-розквітає, і вмирає, але, увібравши природу свого батька, оживає знову. Тільки-но чогось набуде, – вмить забуває: тим-то Ерос ніколи не знає убогости, але й не відає статків. Перебуває десь посередині між мудрістю і невіглаством, і ось чому. **(204)** Богів не приваблює філософія, в них немає прагнення стати розумними – вони є такими. Подібно й серед людей – якщо хтось розумний, філософія йому не потрібна. А втім, нерозумних теж не приваблює філософія, бо в них відсутнє саме бажання набратися розуму. В тому, власне, і найбільша вада невігластва, що чоловік, який не може похвалитися ні вродою чи доброзвичайністю, ані розумом, видається собі бездоганним, хоч насправді таким не є. Якщо ж хтось не відчуває нужди, то в нього немає й прагнення здобути те, чого, на його думку, він не потребує.

– Хто ж тоді, Діотимо, – сказав я, – любить мудрість, якщо ні мудреці, ні невігласи мудрости не шукають?

(b) – Хіба й дитині зрозуміло, – відповіла вона, – що мудрість вабить тих, хто посередині. І поміж такими ось Ерос. Бо мудрість – одне з найпрекрасніших благ, тоді як Ерос – прагнення до прекрасного, так що Ерос – неминуче філософ, тобто любомудр і як філософові йому належить місце між мудрецем і невігласом. Причина ж того – його походження. Він – син батька, що мудрий та невичерпно багатий і матері – немудрої й бідної. **(c)** Така природа цього духу, дорогий Сократе. А що ти інакше уявляв собі його –

нічого дивного. Ти гадаєш, – принаймні, так виходить із твоїх слів, – що Ерос є предметом любови, але не сама любов. Тому і видавався тобі Ерос таким прекрасним. Бо предмет любови і справді мусить бути прекрасним, привабливим і щасливим. Але любляче начало трохи інакше, – і я описала тобі його.

Тоді я сказав їй:

– Хай буде так, чужинко, говориш ти гарно. Але якщо Ерос такий, яка користь з нього людям?

(d) – Це якраз те, Сократе, – мовила вона, – що я спробую тобі пояснити. Ти знаєш, який є Ерос, хто він за походженням. Як ти сам говориш – Ерос є прагненням до прекрасного. Але якщо хтось запитає нас, чим є Ерос серед речей прекрасних, Сократе і Діотимо? Або радше так: хто любить прекрасне, прагне до прекрасного, до чого він, власне, прагне?

– Прагне володіти прекрасним, – відповів я.

– Але ця відповідь неодмінно передбачає інше запитання: що матиме той, хто володітиме прекрасним?

(e) – На це годі так одразу відповісти.

– Але, – сказала вона, – якби хтось замінив слово «прекрасне» на «благо» і спитав: «Скажи-но, Сократе, до чого прагне той, хто прагне блага?»

– Хоче тим благом володіти.

– І що матиме той, хто здобуде благо?

– На це запитання легше знайти відповідь, – сказав я, – буде щасливий.

(205) – Так, – вела далі Діотима, – щасливі є щасливими тому, що вони осягнули благо. І вже зайве питатися, чому прагнуть бути щасливими ті, що хочуть бути щасливими. Твоя відповідь, здається, достатньо вичерпна.

– Авжеж, – погодився я.

– А це бажання і ця любов, гадаєш, властиві всім людям? Чи всі завжди бажають собі блага? Що скажеш на це?

(b) – Так, – відповів я. Це прагнення властиве кожному.

– Тоді поясни мені, Сократе, – провадила вона, – чому ми не кажемо, що всі люди люблять, якщо всі завжди люблять одне і те ж, тільки про одних говоримо, що вони люблять, а про інших ні?

– Я теж дивуюся з того, – сказав я.

– Не треба дивуватися, – відповіла вона. – Беручи якийсь різновид любови, ми називаємо його загальним поняттям – власне любов'ю, а всі інші види називаємо інакше.

– Як то? – спитав я.

(с) – А так. Ти напевно знаєш, що творчість буває різна. Бо будь-яка причина є творчістю, якщо завдяки їй відбувається перехід із небуття у буття. Тому-то будь-яка праця в царині мистецтв є творчістю і кожен художник є творцем.

– Безумовно, – потвердив я.

– А все-таки знаєш, що не називаємо всіх художників поетами, але мають вони інші назви. І з усіх царин творчості, одна тільки обмежена її частина, а саме – музика і віршування – називаються загальним поняттям. Бо тільки музика і віршування називаються творчістю, власне поезією, а творцями, поетами у власному розумінні цього слова, називаються ті, що працюють у згаданій царині.

– Правду кажеш, – погодився я.

(d) – Те саме стосується й любови. Суть її в тому й полягає, що всяке бажання блага і прагнення бути щасливим – це для кожного найсильніше бажання, та, водночас, – і зрадливе. Однак, про різних людей, чиї помисли і прагнення – це маєтки, вправне і здорове тіло, мудрість – не говорять, що вони люблять, і таких не називають закоханими. Тільки до тих, що захоплені одним видом любови, підходить загальна назва «любов», про них кажуть, що вони «люблять», і їх самих називають «закоханими».

– Здається, що й тут ти все добре говориш, – визнав я.

(e) – Дехто береться стерджувати, – сказала вона, – що любити – це шукати свою половину. Але я певна, друже мій, що любов ні половини не шукає, ані цілоти, якщо в ній нема якогось блага. Бо люди готові повідрізати собі руки й ноги, якщо усвідомлюють шкідливість своїх членів. Думаю, люди люблять не те, що «своє», хіба що назвали б добре своїм і власним, а погане – чужим. (206) От і виходить, що люди не люблять нічого іншого, крім того, що є добрим. Як ти гадаєш?

– І я так вважаю, присягаюсь Зевсом, – відповів я.

– Тоді розваж, – провадила вона далі, – чи можна так просто сказати, що люди люблять благо?

– Так, – відповів я коротко.

– Чи не було б доречно зауважити, що люди люблять ще й володіти благом?

– Це важлива заввага.

– І не просто володіти, але хочуть, щоб воно було в них вічно.

– І це важливо брати до уваги.

– А тепер, звівши усе разом, хіба не скажемо, що любов є прагненням до вічного володіння благом?

– Правду кажеш, – погодився я.

(b) – А якщо любов – це вічне бажання блага, то в який спосіб мають діяти ті, що його прагнуть, щоб їхню відданість і одержимість можна було називати любов'ю? Які ж то діла їхні можеш назвати?

– Якби міг, Діотимо, – відповів я, – то не дивувався б твоїй мудрості і не ходив би до тебе, аби цього навчитися.

– Тоді скажу тобі, – відповіла вона, – це родження в красі – тілесній і духовній.

– Тут треба володіти мистецтвом розуміння оракулів, щоб збагнути, що ти маєш на думці. Я не второпаю.

(c) – Ну що ж, – сказала вона. – Спробую говорити ясніше. Усі люди, Сократе, вагітні тілом і душею, і коли досягають певного віку, природа їхня прагне розродитися. Розродитися вона може тільки в прекрасному, у потворному родити не може. Коли сходяться чоловік і жінка – вони породжують. А родження є ділом божественним, бо вагітність і родження є виявом безсмертного начала у живому єстві, що є смертним. Одне, а друге не може статися там, де нема гармонії. Для всього божественного потворність – це брак гармонії, а прекрасне – гармонійне. (d) Отож, при всякому народженні Мойрою та Ілітією є Краса. Тому, наблизившись до прекрасного, вагітне єство розкривається назустріч і розливається радістю, і породжує, і приводить на світ. Наблизившись до потворного, похмуро й тужно зіщулюється, відвертається, закривається і, замість того, щоб породжувати, затримує в собі обтяжливий плід. А тому той, хто носить у собі тягар сімені, хто повний творчої потуги, той відчуває піднесення від споглядання прекрасного, бо прекрасне дає звільнення від болісної туги. (e) Але любов, Сократе, – не є прагненням прекрасного, як ти собі уявляєш.

– То що ж таке, на твою думку, любов? – спитав я.

– Прагнення творити і родити у красі.

– Можливо, – погодився я.

– Більше певности, – сказала вона. А чому, власне, родити? Тому що родження для смертного є тим вічним і безсмертним, що відпущено кожному смертному. (207) А якщо любов, як ми погодилися, є прагненням вічно володіти благом, то разом із благом не можна не прагнути й безсмертя. Отож виходить, що любов неминуче є прагнення безсмертя.

– Цього навчила мене Діотима, коли ми бесідували про Ероса. А одного разу вона спитала мене:

– Як ти гадаєш, Сократе, в чім причина любови і пристрасти? Чи тобі не доводилось бачити, в якому дивному стані бувають всі звірі –

що бігають по землі чи мають крила, – коли вони запалені пристрасстю дітородження? Їх огортає якийсь любовний шал, **(b)** перше – як паруються між собою, а потім, коли вигодовують своє потомство. Тоді навіть найслабші готові боронити свій плід від найсильніших, готові й вмерти за нього. Самі терплять голод, аби лише вигодувати потомство, задля дітей роблять усе, що лише можуть. Про людей ще можна було б сказати, що їхніми вчинками керує розум. **(c)** Але в чому ж причина таких любовних пристрасстей у диких звірів, – що ти на це скажеш?

– Я знову відповів, що не знаю.

– І після всього ти ще хочеш, – сказала вона, – стати знавцем любови, якщо ти не збагнув цього?

– Але ж я вже говорив і зараз повторюю, що ходжу до тебе, Діотимо, якраз тому, що зрозумів, як я потребую вчителя. Сама назви мені причину цього та всього іншого, що стосується любови.

– Якщо ти усвідомив, що Ерос за своєю природою є прагненням того, про що ми вже не раз дійшли згоди, то хай тебе й це не дивує. **(d)** Пояснення тут одне: смертна природа шукає в Еросі того ж таки розуму, щоб бути вічною і безсмертною, і може досягнути це в єдиний спосіб – родженням, залишаючи щоразу нове замість старого. Подібно і з кожним живим створінням, хоч говорять, що воно залишається таким, яким було від початку. Візьмімо, для прикладу, людину. Говорять, що з дитячих літ і аж до старости вона залишається тією ж самою. **(e)** Але ж вона ніколи не має тих самих якостей, хоч і вважається тією самою особою: завжди оновлюється і, водночас, щось втрачає – волосся, плоть, кості, кров і, взагалі, все тілесне. Та й не лише тілесне – також і те, що стосується душі. Звички, думки, бажання, радощі, смутки, страхи – хіба хоч щось із названого залишається в когось без перемін? Завжди щось з'являється, щось зникає. А ще важче збагнути, що відбувається зі знаннями. **(208)** Одні з'являються, інші забуваються і ми ніколи не залишаємося тими самими, навіть стосовно того, що ми знаємо, і в кожній царині знань відбувається щось подібне. Те, що називається повторенням, зумовлено тим, що знання можуть полишати нас. Бо забуття – це втрата знань, а повторення, змушуючи нас пригадати забуте, зберігає наші знання такою мірою, що вони видаються тими самими. **(b)** Так усе смертне рятує себе. Не залишаючись у всьому завжди тим самим, на відміну від божественного, воно, застаріваючи, відходить, щоб поступитися новим знанням, якими і те старе колись було. Таким чином, Сократе, все смертне може запричаститися вищих таємниць

безсмертності – і тіло, і все інше. Інакше неможливо. Тож, не дивуйся, Сократе, що кожне живе сотворіння турбується про своє потомство – це поклик природи. Але якщо праця і любов є супутниками всього живого, то це в ім'я безсмертя.

Дивно було мені чути таку мову.

– Невже все це й справді так, наймудріша Діотимо?

(с) Вона відповіла в дусі справжніх софістів:

– Так є, Сократе, запам'ятай собі добре. А хочеш – подивись на людське марнославство і ти подивуєшся із усієї його безглуздості, якщо забудеш те, чого я тебе вчила і не пригадаєш, якими одержимими можуть бути люди у прагненні здобути собі ім'я, щоб на віки оповитися безсмертною славою. Заради слави вони готові наражатися на різні небезпеки, (d) більші навіть за ті, на які йдуть заради дітей – можуть жертвувати своїм статком, зносити будь-які тяготи, навіть на смерть підуть за неї. Думаєш, – провадила вона, – Алкеста вмерла б за Адмета, Ахілл услід за Патроком, а ваш Кодр заради майбутнього правління своїх дітей, якби вони не сподівалися на увічнення своєї пам'яті, яку ми зберігаємо й донині? Напевно, що ні, – сказала вона. Гадаю, всі вони, – і що достойніші, то більше роблять усе можливе, аби засвідчити свої безсмертні вчинки і зажити доброї слави. Вони прагнуть досягнути безсмертя.

Мужі, що тілом плодючі, шукають, переважно, жінок, бо саме тут їхній Ерос: у своїх дітях, їх породивши, вбачають вони шлях до безсмертя, в дітях лишають пам'ять про себе і досягають блаженства на всі прийдешні часи. (209) Ті, що носять сім'я у своїх душах (бо є й такі), вони в душі мають більше зачатків, ніж у тілі, – вагітні тим, що личить, щоб душа виношувала і родила. А що личить породжувати душі? Розумні помисли та інші чесноти. Творцями цих чеснот бувають усі поети, а з тих, що знаються на ремеслі, лише ті, яких називаємо винахідниками. Найбільше й найпрекрасніше – це розумне вміння керувати державою і домом. Таке розуміння називаємо розсудливістю і справедливістю. (b) Коли хтось від молодих літ виношує в душі розсудливість і справедливість і в зрілому віці, зберігаючи чистоту, відчуває пристрасне бажання родити і приводити на світ, такий, я думаю, ходить по світу, шукаючи прекрасне, в якому він міг би розродитися своїм сім'ям. Бо у потворному він ніколи не зможе породити. Вагітний сім'ям, він радіє прекрасним тілам більше, ніж потворним, вітає кожну прекрасну, благородну й обдаровану душу, але найбільше тішиться, коли стрінеться йому в якійсь особі одне в поєднанні з другим. (с) Для такого чоловіка він одразу знаходить слова

про добродетель, про те, яким повинен бути і яким заняттям має присвятити себе добродетельний муж, і береться за його виховання. Спілкуючись із таким чоловіком, він, я думаю, торкається прекрасного – і починає, і породжує те, що віддавна було тільки сіменем у ньому. Воно проростає плодом і коли вони поруч, і коли тільки пам'яттю поєднані між собою. Разом вони плекають те своє породження, так що між ними навіть більше спільного, ніж буває між людьми, якщо є звичайні діти, і приязнь їхня взаємна часто набато міцніша, тому що діти, які поєднують їх, прекрасніші і безсмертніші. **(d)** І кожен волів би приводити на світ таких дітей, аніж плодити звичайних. Гляне хтось на Гомера, Гесіода чи інших прекрасних поетів – і заздрісно стає, що вони залишили по собі таких нащадків – дітей, що приносять їм безсмертну славу і зберігають пам'ять про них, тому що самі незабутні й безсмертні. Або, якщо хочеш, – провадила вона, – згадай дітей Лікурга, яких він лишив у Лакедемоні – вони врятували Лакедемон і, можна сказати, всю Грецію. **(e)** Ви шануєте Солона за те, що він лишив по собі закони, які стали вашими; і в інших місцях – у греків чи варварів, – багато славних мужів, тому що вони явили людям безліч прекрасних справ і породили всілякі чесноти. Не одна святиня присвячена цим мужам за таких дітей, за звичайних – хіба нікому.

У всі ці таїнства любови можна було б і тебе посвятити, Сократе. **(210)** Щодо найвищих і найзаповітніших, з яких власне й ті випливають, не знаю, чи ти міг би дійти в них розуміння, навіть якби хтось вміло тебе провадив. І все ж, – сказала вона, – говоритиму далі й дуже старатимусь. Ти ж спробуй стежити за моєю думкою, як це тобі вдасться. Отож, хто став на правильний шлях до всього цього, має ще змолodu зробити перші кроки до прекрасних тіл. Спершу, якщо його попроведуть доброю дорогою, він полюбить одне якесь тіло і породить тоді прекрасні слова. **(b)** Потім він зрозуміє, що краса одного тіла і краса іншого – то ніби сестри рідні, і якщо прагнути до ідеї прекрасного, то безглуздо думати, що краса у всякому тілі не та сама. Збагнувши це, він почне любити всі прекрасні тіла, а до того одного охолоне, зневажаючи і розуміючи всю малість такої любови. Потім він почне цінувати красу душі вище, ніж красу тіла. **(c)** І коли стрінеться йому якийсь чоловік, достойний душею, хай і прив'язий цвітом, він радітиме, і любитиме, і турбуватиметься про нього, і породить такі слова, які роблять юнаків кращими. Із часом станеться, що він побачить красу, приховану в людських ділах і звичаях, і знову пізнає, що всяка краса у всьому споріднена, і вважатиме красу тіла гідною лише

побіжної уваги. Від прекрасних діл і звичаїв він перейде до наук, щоб пізнати красу в науках і бачити прекрасне в усьому багатстві його, а не в чомусь одному, як бачить раб якийсь, нікчемний і безсловесний, що захоплюється красою юнака чи мужа, або привабливістю однієї речі. **(d)** Він зверне свій зір у безмежне море краси і, розумом оцінюючи прекрасні й величні думки, він щедро родитиме філософські помисли, аж поки не набереться в цій царині сили й гарту – тоді відкриється йому єдине у своєму роді знання прекрасного, яке є людським знанням божественної краси... **(e)** А тепер – сказала вона, – слухай якнайуважніше.

Хто аж до цього місця в науці любови є припроваджений добрим учителем, оглядаючи поступово, як годиться, кожний наступний вид прекрасного, той, підійшовши вже до самого кінця в науці Ероса, раптом побачить щось неймовірно прекрасне від природи, саме те, Сократе, заради чого й були всі попередні труди. **(211)** Він узрить щось вічне, що не родиться й не вмирає, не зростає й не загибає, те прекрасне, що прекрасне в усьому, завжди, всюди і для всіх. Це прекрасне об'явиться йому не як обличчя, руки чи інша частина тіла, ні як слово якесь промовлене чи знання про конкретні речі, ані як щось, що існує в іншому чомусь – в живій істоті, в землі, в небі чи у будь-чому ще. **(b)** Воно об'явиться тільки як щось саме в собі незмінне та вічне; всі інші прекрасні речі причетні до нього в такий спосіб, що, коли вони самі народжуються і вмирають, воно не стає ні більшим, ні меншим і не зазнає жодної зміни.

Хто через любов до юнаків, як годиться, піднімається над усіма видами прекрасного і починає споглядати саме прекрасне, той уже майже дійшов цілі. **(c)** Ось яким шляхом треба йти в любові: або сам його проходиш, або іншому довіряєшся – і він тебе провадить. Почавши від прекрасних речей, треба повсякчас, ніби сходинками, підійматися вгору заради того прекрасного – від одного прекрасного тіла – до двох, від двох – до всіх прекрасних тіл, а від прекрасних тіл – до прекрасних звичаїв, від прекрасних звичаїв – до прекрасних наук, а від прекрасних наук – треба зробити останній крок до того знання, що є знанням не чогось іншого, лише знанням того самого прекрасного. І все заради того, щоб пізнати вже в самому кінці шляху те, що є прекрасне.

(d) На цьому щаблі людського існування, любий Сократе, якщо десь узагалі, – сказала вішунка-гостя з Мантинеї, – тільки тоді, коли людина споглядає саме прекрасне, життя її має якусь вартість. Якщо ти колись побачиш це прекрасне, то не зрівняєш його ні із золотом, ні

з дорогими шатами, ні з прекрасним юнаком, хоч тепер, милуючи свій зір його красою, ти, як і багато інших, хто захоплюється своїми обранцями і не розлучається з ними, готовий, якби було можна, не їсти й не пити, аби лише вбирати його очима і невідступно з ним перебувати. (e) А що можемо уявити собі, – сказала, – якби комусь довелось побачити саме це прекрасне – прозоре й чисте, без усіх отих зайвих додатків, якими є людська плоть, усі барви – [знада для ока], і всіляке інше безглузда тлінне, – якби комусь вдалося узріти це божественне прекрасне – єдине і незмінне. Невже ти гадаєш, що той чоловік, якщо він націлює туди свій зір і його споглядає, і з ним разом перебуває, може жити суєтним життям? (212) Невже ти не прозрів настільки, щоб зрозуміти, що тільки тут, із тим, хто споглядає прекрасне тим оком, яким його лишень і можна споглядати, станеться те, що він породжуватиме не примарний образ доброчесності, а доброчесність істинну, тому що тут він торкається істини, а не оманливої її подоби. А хто породжує істинну доброчесність і плекає її, той пізнає божественну любов, і якщо хтось із людей може осягнути безсмертя, то це дано йому.

(b) Ось таке, – звертаюся до тебе, Федре, і до інших, – розповіла мені Діотима, і я повірив. А повіривши, намагаюся переконати й інших, що для осягнення цієї цілі людській природі кращого помічника, ніж Ерос – не знайти. Тому я стверджую, що всі повинні шанувати Ероса. Я й сам віддаю належну шану йому й ділам його, і сам до любови причетний і всіх інших закликаю, як тільки можу, прославляти могутність та мужність Ероса.

(c) Якщо хочеш, Федре, вважай цю промову похвальним словом на честь Ероса, а ні, назви її, як тобі заманеться.

Коли Сократ скінчив, усі присутні почали схвально відгукуватися про його слово. Арістофан теж хотів щось сказати, тому що Сократ, коли говорив, згадав одне місце з його промови. Та раптом у двері, що вели у двір, хтось загремав, подібно було, що це якась ватага нічних гульвіс заблукала сюди, почулися звуки флейт.

(d) – Гей, слуги! – гукнув Агатон, – гляньте-но, хто там. І якщо це хтось зі своїх, запросіть. А якщо чужі, скажіть, що ми вже скінчили бенкетувати і вкладаємось на спочинок.

Незабаром із двору донісся голос Алківіада, – він був добряче п'яний і голосно викрикував, запитуючи, де Агатон, і велів вести себе до Агатона. Його провели до них разом із флейтисткою, що підтримувала його попід руку, і з кількома іншими особами з тих, що його супроводжували. (e) Він став у дверях – був у якомусь пишному

вінку з плюща і фіалок, на голові мав багато стрічок. Став у дверях і сказав: «Вітаю шановне товариство! Приймете до свого гурту п'яного мужа, чи краще нам поступитися – тільки увінчаємо вінком Агатона, задля чого ми, власне, й прийшли. Бо вчора, – звертаючись до Агатона, – я не міг прийти до тебе, а сьогодні приходжу із цими стрічками на голові, аби увінчати ними голову, так скажу, наймудрішого і найгарнішого мужа. Смістесь, що я п'яний? **(213)** Смійтеся, а я собі добре знаю, що говорю правду. Але зараз мені скажіть, не приховуючи, маю я йти, чи ні? Будете зі мною пити, чи ні?

Зчинився гармидер – усі запрошували його зайти і приєднатися до столу, Агатон теж його запросив. Алківіад увійшов, підтримуваний рабами, і відразу ж почав знімати із себе стрічки, щоб пов'язати ними Агатона. **(b)** Стрічки спадали йому на очі, – тому він не побачив Сократа, але сів біля Агатона, посередині між ним і Сократом. Сократ трохи відсунувся, щоб дати йому місце. Сівши до столу, Алківіад привітав Агатона і пов'язав йому стрічки.

– Розв'яжіть йому сандалі, слуги! – гукнув Агатон, – щоб він міг лягти поруч із нами третім.

– Прошу дуже, – сказав Алківіад, – але хто ж цей третій, з яким будемо пити? Оглянувшись, він побачив Сократа, а впізнавши його, зірвався на рівні ноги і закричав:

(c) – О Геракле! Та це ж Сократ! Ти й тут влаштував мені засідку! Така вже твоя вдача – з'являєшся зненацька там, де я аж ніяк не сподіваюся тебе зустріти. Звідки ти тут узявся? І чому ти опинився якраз тут, а не біля Арістофана, скажімо, чи іншого кого, охочого до жартів. Так ні ж! Ти мусив вибрати собі найбільшого красеня з усіх присутніх!

Тоді Сократ сказав:

– Агатоне, ти мусиш мене боронити! Любов цього чоловіка стала для мене нестерпною. Відколи я полюбив його, не можна мені ні поглянути, ні поговорити з гарним юнаком, щоб не викликати ревності Алківіада. **(d)** Що він тільки не виробляє – свариться, мало що до бійки не береться. Дивись, щоб і зараз він не натворив чогось, – помири нас, а якщо він спробує вдатися до сили, вступи за мене – я не на жарт боюся безумної любови цього чоловіка.

– Ні, – втрутився Алківіад, – ніякого примирення між мною і тобою бути не може. Я ще поквитаюся з тобою. **(e)** А тепер, Агатоне, віддай мені частину стрічок, щоб я пов'язав ними й цю дивовижну голову, аби він не дорікав мені, що твою голову я прикрасив, а його, хто перевершував своїми промовами всіх людей, не тільки вчора, як ти, а

завжди, я не прикрасив. І взявши кілька стрічок, він почепив їх на голову Сократові і приліг за столом. А прилігши, сказав: Так діла не буде! Щось ви тверезі. Треба за вас узятися – як пити, то пити. Хай-но я тут покерую, поки ви всі не нап'єтесь. Якщо знайдеться в цьому домі якась велика чаша, давай її сюди, Агатоне. А, зрештою, не треба. Тягни-но сюди, хлопче, ось той дзбан для охолодження вина, здається, в нього ввійде кварт вісім, якщо не більше.

(214) Наповнивши його, він спершу сам випив, а потім запропонував випити Сократові, примовляючи: “Ці хитрощі мої не для Сократа. Хоч би скільки йому пропонували випити, він вип'є і зовсім від цього не сп'яніє”.

Слуга наповнив дзбан і Сократ випив.

Тоді озвався Ериксимах:

(b) – Стривай, Алківіаде, що маємо робити? Будемо отак пити, як п'ють, коли хочуть вгамувати спрагу, не бесідуючи і не співаючи за келихом?

– Ериксимаху, достойний сину достойного і мудрого батька, привіт тобі, Ериксимаху! – звернувся Алківіад.

– Привіт і тобі, – відповів Ериксимах. То як? Що робимо?

– Як ти скажеш. Мусимо слухатися тебе.

*Вмілий-бо лікар один від людей
багатьох є вартніший.*

Як зволиш, Ериксимаху.

– Тоді, слухай, – сказав Ериксимах. До твого приходу ми умовилися, що кожний із нас по черзі, починаючи справа, скаже, як зуміє найкраще, похвальне слово Еросові і прославить його. (c) Всі ми вже сказали своє слово. Ти ж промови не виголосив, але випити випив. Тому справедливо було б, щоб тепер ти сказав своє слово, а коли скінчиш, визначиш тему для Сократа, а він тоді своєму сусідові праворуч і так далі.

(d) – Усе дуже гарно, Ериксимаху, – відізвався Алківіад, – але для п'яного чоловіка змагатися у красномовстві із тверезими, чи під силу? До того ж, любий, чи Сократ уже зумів переконати тебе в тому, що він тепер ось наговорив? Ти, мабуть, не знаєш: із тим, що він говорить, усе якраз навпаки. Це ж він, спробуй я похвалити при ньому не його, а когось іншого, бога чи якогось мужа, відразу ж розпускає руки.

– Мовчав би ти краще, – сказав Сократ.

– Присягаюся Посейдоном! – вигукнув Алківіад, – хоч би що ти говорив, я нікого не хвалитиму в твоїй присутності.

– У такому разі, – втрутився Ериксимах, – якщо хочеш, скажи похвальне слово на честь Сократа.

– Що ти, Ериксимаху, – відповів Алківіад. Ти хочеш, щоб я помстився цьому чоловікові, виступивши проти нього у вашій присутності?

(e) – Постривай, Алківіаде, – сказав Сократ, – що ти задумав? Хочеш висміяти мене у своєму похвальному слові? Що в тебе на думці?

– Говоритиму правду. Якщо ти, звичайно, дозволиш.

– Правду говорити не лише дозволяю, а й зобов'язую.

– За тим діло не стане, – сказав Алківіад. Так я й зроблю. А ти, зі свого боку, як тільки я скажу неправду, перебий мене, якщо захочеш, і скажи, що я збрехав. Навмисно я не брехатиму.

(215) Але, якщо в міру пригадування я говоритиму, перескакуючи з одного на інше, не дивуйся, бо нелегка то річ, будучи в такому стані, влучно і послідовно перелічити всі твої дивацтва.

Отож, почну з того, що хвалитиму Сократа, вдаючись до образних порівнянь. Він, мабуть, подумає, що це кпини, але, найменше дбаючи про те, щоб викликати сміх, використаю для зіставлення, щоб бути близьким до істини, один образ. (b) Як на мене, Сократ дуже подібний до тих [переважно теракотових] силенів із сопілками і флейтами в руках, яких часто можна побачити в майстернях у гончарів: розкриєш такого силену, а всередині – зображення богів. Так ось, я сказав би, що Сократ подібний до сатира на ім'я Марсій. Що своєю зовнішністю, Сократе, ти подібний до силенів, цього ти й сам не будеш заперечувати. А щодо подібності в усьому іншому, то про це ось послухай. Скажи, чи то правда, що часом ти буваєш несамовитий? Якщо не погодишся із цим, виставлю тобі свідків. Ти, звичайно, не граєш на флейті? Але яке це має значення? Заворожити вмієш так, що й Марсій такого не втне. (c) Він зачаровував людей інструментом, вкладаючи в нього всю силу свого подиху. Та й тепер ще заворожує, коли хтось грає на флейті його мелодії (те, що виконував Олімп, я, до речі, теж приписую Марсієві, хто ж бо, як не Марсій, навчив його). Тільки Марсієва музика, – чи талановитий флейтист її виконує, чи бездарна флейтистка, – зачаровує душу і виказує тих, хто, маючи в собі божу іскру, відчуває потребу в богах і священних обрядах. Ти ж відрізняєшся від нього хіба тим, що без інструментів, звичайними словами, твориш щось подібне. Бо коли ми слухаємо, як викладає свої думки інший, хай навіть дуже добрий промовець, то нікого з нас його слова, правду кажучи, не хвилюють. (d) А коли слухаємо тебе чи когось іншого, хто виголошує твої промови, – це може бути навіть не дуже красномовний оратор, – всі ми, хоч би хто це був – жінка, зрілий муж чи зовсім юнак, – захоплюємося і буваємо вражені до глибини

душі. Якби я не боявся, що ви подумаєте, ніби перед вами п'яний, то повів би вам, ще й заприсягнувся б, що не обманюю, про свої відчуття, які раніше виникали та й тепер переповнюють мене під впливом його промов. Коли слухаю його, серце моє починає битися сильніше, ніж у корибантів, а з очей течуть сльози, – така сила його промов. **(е)** І з багатьма іншими, бачу, діється те ж саме. Коли я слухав Перікла чи інших прекрасних ораторів, то їхні промови сприймав із повагою, але нічого подібного ніколи не відчував. Душа моя не хвилювалась і жаль не брав мене за те, що я живу так по-рабськи. **(216)** А Марсієві не раз вдавалося ввести мене в такий стан, коли з'являлася думка, – годі, такому як я краще не жити. І ти, Сократе, не звинуватиш мене в брехні. Ще й тепер, знаю, якби випала нагода послухати його, то я не зумів би опанувати себе і пережив би щось подібне. Бо він змушує мене визнати, що при стількох вадах, замість того, щоб дбати про те, щоб їх позбутися, я займаюся громадськими справами атенців. **(б)** Тому навмисне затуливши вуха, я втікаю від нього, як від сирен, щоб, бува, й не зістаритися, слухаючи його. І тільки перед ним, єдиним з усіх людей, – ніхто б не повірив, знаючи мене, – відчуваю сором. Його одного соромлюсь, бо добре знаю: неможливо переконати себе в тому, що не треба робити так, як він вчить. Коли ж відійду від нього, то не можу встояти перед почестями, що їх творить мені ця ж таки більшість. **(с)** Уникаю зустрічі з ним, обминаючи його, а коли все-таки стріну, – сором бере: я ж із ним погоджувався. Часто навіть таке подумаю: краще б його, взагалі, не було на світі. Але знову ж таки, якби так сталося, усвідомлюю, який би то був для мене удар. Я просто не знаю, як поведився із цим чоловіком. Він як той сатир звуками своєї флейти зачаровує не лише мене, а й багатьох інших. Послухайте, однак, далі, в чому я відчув подібність Сократа до тих силенів, [що їх можна знайти у великій кількості в майстернях гончарів], і яким чином я зрозумів, що то за потужний чоловік. **(d)** Можете бути певні, що ніхто з вас його не знає. Але раз я за це взявся, – відкрию вам очі. Ви бачите, що Сократ кохається у прекрасних тілах, завжди знайде спосіб, щоб бути з тими, хто наділений красою, захоплюється ними і, водночас, він [як відомо] нічого не розуміє й не знає. Хіба всі ці видимі прикмети не зраджують у ньому силена? Ще й як! Бо він прибрав такого вигляду і дуже нагадує на позір оці [тераотові] статуетки. Якщо ж ви розкриєте його, дорогі мої гості, то переконаєтеся, скільки там усередині здорового глузду! І знайте: зовнішня краса цікавить його найменше. **(е)** Ніхто навіть уявити собі не може, як байдуже ставиться він до подібних речей – багатства чи

почесних посад, що їх так возвеличує і вшановує натовп. Усі ці вартості для нього не мають жодної ціни, і ми самі, – говорить він, – ніщо. І при цьому, – кажу вам, – усе життя він забавляється в той спосіб, що прикидається перед людьми дурнем. Не знаю, чи доводилося комусь бачити ті скарби, що в ньому заховані, коли він розкривав себе в поважній мові. **(217)** А я мав нагоду їх побачити, і видавались вони мені такими божественними, золотими, прекрасними і дивовижними, що я одразу готовий був зробити все, хоч би що наказав Сократ. Уявивши собі, що він благоволить до моєї квітучої краси, я сприйняв це як щасливу знахідку і дарунок долі: маючи таку зброю, щоб догодити Сократові, я міг бути певен, що почую від нього все, що тільки він сам знає. Моя ж молодеча краса була для мене предметом неабиякої гордості. Так собі розважаючи, я одного разу відправив слугу, що завжди супроводжував мене (раніше я ніколи не бував без свого супутника), і ми залишилися наодинці. **(b)** Не можу не розповісти вам усієї правди. Слухайте ж, а ти, Сократе, не дай збрехати. Отож, коли ми залишилися самі, я сподівався, що він ось-ось заговорить зі мною, як закохані розмовляють зі своїми обранцями, коли опиняються з ними на самоті. І я радів. Але нічого із цього не вийшло. Провівши зі мною цілий день, як звичайно, у бесідах, він зібрався й пішов геть. **(c)** Тоді я запросив його приєднатися до моїх занять в гімназії і вправлявся разом із ним, сподіваючися в такий спосіб домогтися свого. Він робив зі мною гімнастичні вправи, ми боролися і часто нікого більше з нами не було. Ну й що? Поза тим нічого не сталося. Коли й за такої нагоди я не зумів домогтися бажаного, я вирішив силою взяти цього чоловіка і не відступати, поки не збагну, в чому тут річ. Запросив я його якось повечеряти разом, – так закохані вдаються до різних підступів, лиш би заманити тих, до кого відчувають пристрасть. **(d)** Він не квапився прийняти моє запрошення, але, врешті, погодився. Коли прийшов уперше, то, повечерявши, хотів одразу піти. Засоромившись, я відпустив його. Але заманивши вдруге, я довго бесідував із ним після вечері, аж до пізньої ночі, а коли він зібрався йти геть, я, пославшись на те, що вже пізня пора, приневолив його зостатися. Він ліг на ложе, яке стояло поряд із моїм – там він якраз і вечеряв. Крім нас, у цій кімнаті більше ніхто не ночував. **(e)** Усе, що я говорив аж до цього місця, можна сміливо розповідати будь-кому. А далі, ви б не почули того, що я говоритиму, якби, по-перше, як мовиться, істина не перебувала у вині, а тоді вже байдуже без рабів чи в присутності рабів, а, по-друге, якби я не вважав, що несправедливо було б дозволити собі замовчати такий красномовний

вчинок Сократа, тим паче, що я вже взявся його хвалити. А ще маю таке відчуття, ніби мене вкусила змія. Бо кажуть, що той, хто колись це витерпів, не хоче нікому розповідати, хіба що тим, що самі перестраждали подібне, бо тільки вони можуть зрозуміти і пробачити, хоч би що хтось натворив і наговорив з болю. **(218)** А я був ужалений болючішим укусом у найвразливіше, яке тільки можна вказати, місце, – у серце чи в душу, чи хай там як воно називається, – вжалений і глибоко вражений філософськими бесідами, що сильніші від укусу змії, коли впиваються в молоді і обдаровані душі, і вони готові тоді, на будь-які вчинки і слова. **(b)** Але, знову ж таки, бачу ось Федра, Агафона, Ериксимаха, Павсанія, Арістомеда й Арістофана, – а що вже казати мені про самого Сократа, – та й про інших. Усі ви одержимі тим вакханічним божевіллям, ім'я якому – філософія. Тому й слухайте. Ви пробачте мені те, що я тоді вчинив, а тепер ось розповідаю. Челядинці ж чи, може, ще хтось невтаємничений і неосвічений, якщо тут є такі, хай позакривають собі вуха глухими замками.

(c) Отож, коли світильник погас і раби повиходили, я вирішив не кривити перед ним душею, а відверто зізнатися у своїх сподіваннях.

– Ти спиш, Сократе? – спитав я, поторсавши його.

– Ще ні, – відповів Сократ.

– Знаєш, що я надумав?

– Ну, що там? – запитав Сократ.

– Мені здається, ти єдиний гідний мене залицяльник, але тобі не вистачає духу сказати мені про це. Із мого боку було б непростимою дурістю відмовити тобі в цьому, як і в будь-чому іншому – просив би ти в мене, скажімо чогось із маєтку або потребував когось із моїх друзів. **(d)** Бо для мене нічого немає понад те, щоб стати кращим, а хто зарадить мені в цьому більше від тебе. Ось чому, відмовивши такому мужеві, я соромився б перед людьми розумними, ніж, догодивши йому, мав би ніяковіти, зважаючи на думку нерозумної більшості.

Вислухавши мене, Сократ не без притаманної йому іронії, відповів:

– Любий, Алківіаде, здається, бог розумом тебе не зобидив, якщо ти віриш у те, що говорив про мене, ніби є в мені якась сила,

(e) що може зробити тебе благороднішим, і якщо ти й справді спроможний побачити в мені якусь незвичайну красу, що багато перевищує твою вроду. Якщо, збагнувши це, хочеш домогтися близькості – обміняти красу на красу, що ж – чималої вигоди сподіваєшся: прагнеш здобути істинну красу замість тієї, що красує зір, хочеш виміняти, як мовиться, золото на мідь. Та приглянься-но, друже мій, краще, аби не прогледіти, що я насправді – ніщо.

(219) Око розуму стає гострішим, коли притупляється зір очей. Але тобі ще далеко до цього.

Я відповів йому на це:

– Щодо мене, я сказав тільки те, що думав. Тобі вирішувати, що, по-твоєму, буде ліпше тобі й мені.

(b) – Це ти добре зауважив, – сказав Сократ. Надалі будемо радитися й робити те, що нам обом видаватиметься якнайкращим – у цьому та в інших випадках.

Вислухавши Сократа, я подумав було, що мої слова діткнули його, наче стріли. Не давши йому більше сказати й слова, я встав і, накинувши на себе гіматій (тоді була зима), заліз до нього під його подертий плащ (такі плащі носять, зазвичай, спартанці й філософи).

(c) Обійнявши цього справді божественного і незбагненного чоловіка, я пролежав так усю ніч. Ти, Сократе, не даси мені збрехати. Хоч я здійснив свій підступний задум, він узяв наді мною гору, – зневажив, посміявся і погордив моєю квітучою красою. А я був про неї такої думки, вірив, що вона, судді, щось таки та означає. Саме так звертаюся до вас – судді Сократової гордині. (d) Присягаюсь-бо всіма богами і богинями, що проспавши із Сократом усю ніч, я встав уранці так, ніби проспав із батьком своїм або зі старшим братом.

Що я, гадаєте, пережив і передумав після цього? З одного боку, я відчував приниження, з іншого – захоплювався його природою, вмінням володіти собою, мужністю. Не думав я, що чоловік такого розуму й такої сили волі колись зустрінеться мені. Тож я ні гніватись на нього не міг, ані відмовитися від його товариства; (e) до того ж, не знав способу, як прихилити його до себе. Я чудово усвідомлював, що підкупити Сократа золотом важче, ніж ранити Аякса залізом. Єдина зброя, якою я сподівався полонити Сократа [виявилася безсилою] – він покинув мене. Я нічого не міг вдіяти, той чоловік узяв наді мною таку владу, якої ніхто ніколи не мав.

Це сталося зі мною ще задовго до того, як ми вирушили в похід до Потідеї, і там разом ділили хліб. У похідних нестатках і тяготах він перевищив витривалість не лише мене, а й усіх інших. (220) Коли, оточені, ми потрапляли у скруту і нам доводилося голодувати, жоден із нас не переносив голод так стійко, як Сократ. Коли ж настали кращі часи, ніхто не вмів насолоджуватися достатком як він. До вина не був охочий, та коли вже не було куди подітися – пив так, що жоден із нас не міг йому дорівнятися, а що найдивніше, – ніхто й ніколи не бачив Сократа п'яним. Здається, й зараз маємо прекрасну нагоду пересвідчитися у цьому.

(b) А які чудеса виявляв він у вмінні витримувати холод! Зимі там, треба сказати, суворі. Одного разу, коли тріщав мороз, і ніхто навіть не потикався надвір, а якщо й виходив, – то натягав на себе безліч всякої одежі і обгортав ноги повстяними онучами й овечими шкірами, – він виходив на таку холоднечу у звичайному своєму плащі і, босий, ступав по кризі сміливіше, ніж інші взуті. Вояки з недовірою косилися на нього, – чи, бува, не глузує. (c) Стільки проте

здійснив,

муж витривалий в бою, що так мужньо боровся під час згаданого походу. Якось уранці, поринувши у свої думки, він ніби застиг на місці, – щось йому не вдавалося, – і все стояв та думав. Вже й обідня пора надійшла, і воїни, побачивши це, дивувались і казали один одному, що Сократ від самого ранку стоїть, заглиблений у свої думки. (d) Нарешті, коли звечоріло і всі повечеряли, деякі йонійці, – а надворі стояло літо, – повиносивши свої постелі, вмостилися просто неба – одне, щоб спати в прохолоді, а друге, щоб підстерегти Сократа, – чи всю ніч отак стоятиме. І таки стояв аж до вранішньої зорі, допоки не зійшло сонце. Тільки тоді, помолившись до сонця, пішов.

Хочете знати, який він у бою? Тут теж треба віддати йому належне. У тій битві, за яку полководці нагородили мене, ніхто (скільки людей було довкіл) не допоміг мені, – тільки він не захотів кинути пораненого, – врятував і зброю мою й мене самого. (e) Тоді, Сократе, я наполягав, щоб полководці присудили нагороду тобі, – тут ти вже ніяк не можеш дорікнути мені чи звинуватити в лукавстві. Ти сам, однак, завзятіше від усіх полководців ратував за те, щоб нагорода дісталася мені, а не тобі. (221) Особливо ж варто було подивитися на Сократа, коли наше військо кинулося тікати, відступаючи з-під Делія. Був я тоді в кінноті, він – у лавах важкоозброєних піхотинців. Сократ відступав із Лахетом, коли військо вже розбіглося. І ось – зустрічаю їх: заледве побачивши, намагаюся підтримати їхній дух, кажу кріпитись. Ще обіцяв, що не покину їх. Тут я міг краще придивитися до Сократа, ніж біля Потідеї – за себе я не дуже боявся, все ж таки на коні! (b) Передусім – сила духу: тут Лахетові із Сократом не зрівнятись. Тоді й пригадалися мені, Арістофане, твої слова, і я подумав, що й там, як і тут, він іде, “на всіх поглядаючи звисока й згорда”, – на друзів і на ворогів, так що кожному навіть здалеку було видно, що, – зачепи його хтось, – він зуміє дати відсіч. Тому й вийшли вони з бою цілими та неушкодженими, – він сам і його приятель. (c) Тих-бо, що мають мужність так триматися на війні, зазвичай не чіпають: вороги переслідують тих, у кого чешуться п’яти.

Ще багато чого – похвального й гідного подиву – можна було б сказати про Сократа. Та всі ці дивовижні речі можуть стосуватися й когось іншого. Однак те, що він неподібний до жодного чоловіка – ні з людей давніх, ані сучасних нам, – це справді дивує. **(d)** З Ахілом, скажімо, можна порівняти Брасида чи когось іншого, з Періклом – Нестора чи Антенора. Та й інших немало. Для кожного знайдеться хтось для порівняння.

Сократ же й сам собою і в словах своїх такий своєрідний чоловік, що важко знайти когось, хто хоч трохи нагадував би його, – нема такого, хоч скільки шукай, – ні серед сучасників, ні серед тих, хто жив раніше. Хіба що хтось спробує порівняти його не з людьми, а як це зробив я, із силенами і сатирами: йдеться про нього самого і про його мову.

(e) На початку, шукаючи вдалого порівняння, я випустив з уваги, що не лише він, а й слова його дуже нагадують тих силенів, які мають здатність розкриватися. Якби хтось захотів прислухатися до того, як говорить Сократ, то, на перший погляд, його мова видалась би смішною. Він зодягає свої промови в такі слова й вислови, які роблять його мову подібною до шкіри нахабного сатира. Говорить про віслюків, про всіляких ковалів, шевців, чинбарів і, здається, вічно повторюється в тому, що каже і як підбирає слова. Тому кожен, хто не розуміє, про що йдеться, і не має відповідних знань, готовий висміяти його. **(222)** І лише заглибившись і збагнувши по-справжньому, можна розкрити для себе суть його слів і побачити, що лише такі слова не позбавлені глузду. Тоді лише можна переконатися, що мова його божественна і містить у собі безконечні образи доброчесності і багато з того, якщо не все, – що заслуговує на увагу людей, які прагнуть вищої досконалості через утвердження себе в красі та благості.

Ось моя хвала Сократові, достойні мужі. Водночас – це й докір йому, бо принагідно я розповів вам, як він мене образив. **(b)** Сократ повівся так, зрештою, не лише зі мною, а й з Хармідом, сином Главкона, і з Евтідемом, сином Діоклея, та й з багатьма іншими. Він лише вдавав із себе закоханого, та, насправді, радше закохував у себе, ніж сам виявляв почуття. Отож, раджу й тобі, Агатоне, не впійматися на той гачок: знаючи наш гіркий досвід, бережись, щоб не був мудрий, як застерігає приповідка, по шкоді.

(c) Алківіад скінчив, усі посміялися з його відвертості, здавалось-бо, що він усе ще закоханий у Сократа. А Сократ сказав:

– Мені здається, Алківіаде, що ти цілком тверезий. Інакше не говорив би так витійкувато, щоб тільки приховати від слухачів те, заради чого ти все це розповідав і про що згадав, ніби мимохідь, на завершення

своїї мови. Тобі, власне, йшлося про те, щоб розлучити нас з Агатоном. Бо ти вважаєш, що я не повинен любити нікого іншого, крім тебе, Агатона ж – лише ти сам. **(d)** Але тобі не вдалося схитрувати, зміст твоєї сатири-силенівської драми, – мов на долоні. Ти ж, любий Агатоне, не дай йому домогтися свого, подбай, щоб ніхто не зумів нас розлучити.

– Твоя мова, Сократе, як завжди правдива, – підхопив його Агатон. **(e)** Мабуть, для того, він і приліг поміж нами, щоб нас розлучити. Та марні зусилля! Ось я зараз підійду і приляжу біля тебе.

– І добре зробиш! – сказав Сократ, – ходи-но сюди і приляж ось тут праворуч від мене.

– О Зевсе! – вигукнув Алківіад. Скільки я натерпівся від цього чоловіка! Він думає, що завжди мусить узяти гору наді мною. Але, якщо не може бути інакше, хай Агатон приляже поміж нами.

Сократ:

– О, ні! Це неможливо! Ти вихваляв мене на всі лади, тепер моя черга хвалити того, хто сидить праворуч від мене. Якби Агатон приліг з твого боку, йому б не залишалося вибору – мусив би знову хвалити мене, замість того, щоб я, нарешті, віддав і йому належне. **(223)** Із ласки твоєї, любий Алківіаде, хай тебе завидки не беруть, коли хвалитиму цього юнака. Я щиро хочу сказати на його честь похвальне слово.

Агатон:

– Даруй, Алківіаде. Мені дуже прикро, але я не можу лишитися біля тебе, поспішаю змінити місце, щоб почути, як то мене хвалитиме Сократ.

Алківіад:

– Пора вже й звикнути до цього. У присутності Сократа навіть оком не поведи на красенів. Ось і тепер, – як легко вдалося йому примостити Агатона біля себе.

(b) Агатон устав, аби прилягти біля Сократа. І тут, – звідкіль узявся, коло дверей веселий гурт гульвіс. Скориставшись, що двері були відчинені – хтось якраз виходив – вони так і вдерлися до покою й позаймали місця серед гостей. Здійнявся гармидер і вже ніде дітися – всі почали пити вино, забувши про будь-який порядок і міру. Ериксимах, Федр та інші повиходили, за словами Арістомеда, а його самого зморив сон. **(c)** Проспав він довго, тим паче, що й ночі були тоді довгі. Пробудився вже вдосвіта, коли півні співали, і побачив, що інші гості сплять або пішли собі геть. Тільки Агатон, Арістофан і Сократ бадьорилися і по черзі – зліва направо – пили з великої чаші. Сократ розмовляв із ними. **(d)** Про що саме, – зізнався Арістомед, –

він не запам'ятав, бо не чув початку. До того ж його хилила дрімота. Найважливіше, – пригадав він, – що Сократ змусив їх визнати, що той-таки поет мусить знатися на творенні комедії і трагедії, і добрий трагік повинен бути також сатиричним поетом. Обидва були змушені визнати це, щоправда ледве зв'язуючи до купи його думки – їх хилило на сон. Першим із них заснув Арістофан, а на світанку й Агатона зборов сон. Сократ, повкладавши їх, встав і вийшов. Арістодем, за звичасм, пішов услід. Повернувшись до Лікею, Сократ умився і провів там решту дня, а надвечір подався додому на спочинок.